

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 6 Sayı: 28 Volume: 6 Issue: 28

Güz 2013 Fall 2013

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

İLANININ 90. YILDÖNÜMÜNDE "CUMHURİYET"İN TEŞEKKÜLÜ VE KAZANIMLARI THE DECLARATION 90. ANNIVERSARY "REPUBLIC" OF ENTERPRISE AND OUTCOMES

Veysel ERGİN*

Öz

Osmanlı'nın son dönemleri, bir felaketler manzumesidir. Siyasî çekişmelerle boğuşan Osmanlı devlet adamları, mevcut durumu kavrayıp tedbirler almak ferasetinden uzak olunca, Balkan Savaşlarıyla (1912) başlayıp Cumhuriyet'in ilanına (1923) dek süren acılarla dolu 11 yıllık bir dönem yaşanır. Cumhuriyet; sadece "çağdaşlaşmanın etiketi" değil, Türkiye'nin son iki yüz yıl içindeki yenileşme çabalarının varacağı kesin hedefin de adıdır. Bir Irak Türkmeni olan Haşim Nahit Erbil; tanıdığı olduğu bu sancılı dönemin nihai meyvesini, "yepyeni bir yönetim sistemi olan Cumhuriyet idaresi" şeklinde izah eder. "Cumhuriyet" in bir anda gündeme getirilmediğini söyleyen Haşim Nahit; düzenlemelerin "şekil"den ibaret olmaması için, siyasî ve toplumsal alandaki bu köklü zihniyet değişiminin benimsenip geliştirilmesi adına, belli bir süreye ihtiyaç duyulduğunu ifade eder. Bu çalışma; döneme tanıklık eden Haşim Nahit'in eserlerinden hareketle, "Cumhuriyet" in oluşum süreci ile siyasî ve toplumsal açıdan Türkiye'ye kazandırdıklarını ortaya koyacaktır.

Anahtar Kelimeler: "Cumhuriyet" in Oluşum Süreci, Haşim Nahit Erbil, Türkiye'ye Kazandırdıkları.

Abstract

The last period of the Ottoman Empire, a body of a disaster. Ottoman officials struggling with political turmoil, to take measures to understand the current state of the remote when ferasetinden, the Balkan Wars (1912), starting from the declaration of the Republic (1923), which lasted 11 years, a period full of pain experienced. Republican, only "modernization tag", but Turkey's reform efforts in the last two hundred years, will arrive at the exact name of the target. Hashim Nahid is an Iraqi Turkmen Erbil, the ultimate fruit of this painful period was a witness, "the Republican administration of a new management system," he explains. "The Republic" in the agenda at a time observance Hashim Nahid said; arrangements "feature" to not be limited to, political and social development of the area adopted the name of this radical change in mentality, refers to the need for a certain period of time. This study works of the period witnessed the movement Hashim Nahit's, "The Republic" in the formation process will reveal the political and social gains of Turkey.

Keywords: "The Republic" in the Formation Process, Hashim Nahid Erbil, Turkey Have Brought.

Giriş

İlanının 90. yıldönümünde, "Cumhuriyet"i değişik yönleriyle anlatan muhtelif türde bilimsel çalışmalar yapılmaktadır. Ülkemizin değişik kurum ya da yayın organlarında sürdürülen bu çalışmalar, toplumsal yaşamda gelinen noktayı göstermesi açısından dikkate değer sonuçlar ortaya koyacaktır. Ancak bu değişimin, sadece bu bilimsel çalışmalarla değil, dönemin tanıdığı aydınlarımızın sıcağı sıcağına kaleme aldığı muhtelif türlerdeki eserlerin eşliğinde de değerlendirilmesine ihtiyaç olduğu kanaatindeyiz.

* Dr., MEB, Kızılırmak Anadolu Lisesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, veysle@hotmail.com

Bu çalışma; tarihin tozlu raflarında uzun süre unutulup kalmış devrinin tanığı bir Türkmen aydının eserlerinden hareketle, öncesi ve sonrasıyla, elli yıllık (1910-1960) bir “Cumhuriyet” serüvenini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylece, Türkiye’nin son iki yüz yıl içindeki yenileşme çabalarında gelinen nokta, bir aydının bakış açısıyla verilmeye çalışılacaktır.

1. Cumhuriyet’e Giden Izdıraplı Yolun Muzdarip Yolcusu: Haşim Nahit Erbil

Kültür tarihimizde büyük hizmetleri olan nice insan, nefes alma sırasını savdıktan sonra, bu toprağın bağrına öylesine sınıyor ki onları hatırlayan bile pek çıkmıyor. Hele yaşanan dönemin karmaşası içinde ve birçok alanda çalışmanın sonucu olarak bir tek alanda yoğunlaşamaması ile bu gayretlerin gelecek nesillere aktarımını sağlayacak arşiv kaynaklarının yeterli olmayışı, yeni nesillerin bu özellikte kişileri tanımalarını âdeta imkânsızlaştırıyor.

Türk yenileşme tarihi açısından Tanzimat’ın devamı olan Birinci ve İkinci Meşrutiyet dönemi olaylarının cereyan ettiği bir dönemde Türkiye’ye gelen Erbil, bu yenileşmenin sonuçlarının görüldüğü Cumhuriyet Türkiye’sinin ilk evresini de bizzat müşahade etmiştir. Haşim Nahit; Meşrutiyetin kargaşa dolu yıllarından (1909) Cumhuriyet sonrasına (1960) dek süren zaman diliminde, çalışmaları ve eserleriyle Türk düşünce ve edebiyat dünyasına önemli katkılarda bulunmuştur.

Yakın zamanda tamamlanan ilmi bir çalışmaya (Ergin, 2013) göre Haşim Nahit; hicri 1297’de (1880) Irak Vilayetine bağlı Erbil karyesinde dünyaya gelir. Hırçınlıklarla dolu çocukluk yıllarını ve heyecanlı fitratının mahsulü gençlik dönemini doğduğu topraklarda geçiren Nahit Erbil; Emlak-ı Hümayun’daki görevi dolayısıyla, 25 kanun-ı evvel (Aralık) 1322’de (1906) İstanbul’a gelir. (Ergin, 2013: 19-61)

Nahit Erbil’in Türkiye’ye geldiği bu dönem, Osmanlı’nın -Avrupa’dan esen soğuk rüzgârlarla- hazan yaprakları gibi savrulduğu yıllarıdır. Günümüz Türkiye’sini şekillendirecek köklü değişimlerin yaşandığı bu dönemde, 23 Temmuz 1908’den itibaren Osmanlı Devleti haritası hızla küçülmüş ve 31 Mart vakası gibi kanlı bir gövde gösterisinin yapılması talihsizliğini yaşamıştır. 1909-1920 arasındaki 5 seçim ve ortalama 6 ayda bir hükümet değişikliği süreci; Trablusgarp savaşıyla (1911) başlayıp Balkan Savaşları (1912-1913), Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) ve Millî Mücadele (1919-1922) gibi, hemen hemen her evden en az bir şehidin çıktığı kanlı bir harp silsilesi yaşanması sonucunda gelen bir rejim değişikliğiyle (Cumhuriyet) noktalanmıştır. (Uğraş, 2008: 45-47/163-166) Ardından yapılan sosyal ve siyasal değişimler, bu yenileşmeyi hem pekiştirmiş hem de daha ileri seviyeye taşımıştır.

Kısaca ele aldığımız bu sürece, Haşim Nahit’in hayatı ve çalışmaları paralelinde, daha yakından bakmaya çalışacağız. Bunu yaparken de, eserlerin kronolojik sıralamasını göz önünde bulunduracağız. Zira tarihi gerçeklikle edebi gerçekliğin örtüşmesi temel hedeflerimizdendir.

2. Osmanlı’nın Son Dönemlerine Genel Bakış

Osmanlı’nın son demlerini yaşadığı büyük devlet psikolojisinin “bireyi” olarak dünyaya gelen Haşim Nahit; “Annem, şerefim, hayatım Türkiye” diye tarif ettiği Anadolu topraklarına maliyedeki görevi icabı ilk ayak bastığında, kalbinde büyük aşk beslediği Osmanlı Saltanatı, hazan dolu son günlerini yaşamaktaydı.

Nahit Erbil; daha o yıllarda hedefini, “necat u itilâ-yı vatan” yani “Irak’tan İstanbul’a geldiği meşrutiyet yıllarının karmaşasındaki Türkiye’yi içine düştüğü zor durumdan kurtaracak çareleri aramak” olarak ifade eder. Yazar; Saltanatın yaşadığı sıkıntılar ve bundan kurtuluş yollarını, Çatalca’dan gelen top seslerinin eşliğinde kaleme aldığı *Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları* adlı kitabında, bütün yönleriyle ve sistemli bir şekilde ortaya koymaktadır.

“Türkiye, senin aşk ve nefretinle meşhûn ve taşkın kalbimin dudaklarımda sayhalara kalb olan heyecanımı söylemek için sona geldim. Türkiye!” hitabıyla başlayan eserinde Erbil; bu tehlike karşısında ve bundan sonraki hayatı boyunca takınacağı tavrı da açıkça ortaya koyar: “Ah, ben bu sükkâtı çoktan hissetmiş ve inlemiştim. Bu bozuk maneviyat ve ahlâk ile er geç sükkât edeceğimizi çoktan hissetmiş ve inlemiştim. ...Milleti kurtarmaktan başka bir gaye-i emelim yoktur. Mesele, milletin halâsına taallûk ediyor. Fikrin münakaşası haricinde

hiç kimseye -ne derlerse- hiçbir cevap vermeyeceğim. ...Türkiye, senin evlâdın olan bizler, hakikat-ı azamı görmez ve seni kurtarmaya azim etmezsek hep beraber mahvoolacağız.” (Haşim Nahit, 1915/1: Giriş kısmı, D-R)

“Türk-Osmanlılar; saltanatını tesis eden cengâverliği, askerî teşkilâtının eski şiddet ve intizamını kaybettiği gün saltanatı da inhitata başladı.” ifadesiyle meseleyi ortaya koymaya başlayan Haşim Nahit, Türk-Osmanlı Devletinin zayıflama sebeplerini altı başlık altında ayrı ayrı incelemektedir: “1. Din-i İslam (İslam Dinî) 2. Irkın Müsalebesi (Irkın Yağma Edilişi) 3. Avrupa Medeniyetinin Yanlış Telakkisi, 4. Askerliğin Terakkisi, 5. Servet ve Sefahat 6. Mağlup ve Mücavir Akoamın Tesiri” (Haşim Nahit, 1915/1: 27-84)

Haşim Nahit, “Türk-Osmanlı milletinin bozulmasının sebeplerini” tek tek gösterdikten sonra, hükümeti teşkil ve idare eden fertlerin bünyesindeki değişimi ele alır. Zira Osmanlı-Türk milletini fertler meydana getirdiği için, problemi çözmek adına Osmanlı ferdinin zihnî, dinî, siyasî, ailevi yönleri de incelemeye tabi tutulmalıdır.

“Din (bizzat din değil dinin tarz-ı telâkkisi), dinden mülhem olan usul-ı idare ve istibdat, esasâtını yine dinden alan terbiye-i aile, ferdî; hayat-ı ictimâîyesinde dun bir derekeye tenzil eden başlıca amillerdir.” (Haşim Nahit, 1915/1: 86) diyen Erbil; Osmanlı ferdinin dini, İslam tarihinden alınan miras gereği, yanlış özümsemişi üzerinde durur. “Sufiyyun” adı verilen tarikat yapısı, Allah'la kul arasına şeyhleri ya da ölmüş insanların mezarlarını koymaktadır. Bu şekilde tarikatlara intisap etmiş fertler, tekke ve zaviyelerde elini eteğini dünyadan ve çalışmadan çekerek yanlış bir yol seçmiştir. Bu düşüncenin sonucu olarak padişahın, istediğini yapma serbestisi ekseninde “yarı mabud” hâline gelmesi ve onun altındaki yönetici zümrenin de aynı konumda davranışlar sergilemesi sebebiyle, Türk-Osmanlılar, korku alanında bir “kırbaç darbesi” yemiş gibi “muti, zelil, sersem, riyakâr ve yalancı” olmuşlardır.

Bu anlayışın bir sonucu olarak, Doğu toplumlarında çocuğun, ailesinden aldığı terbiye gereği soru sormadığı ve bu yüzden de kararsız hülyalara dalmış bir kimlik yapısına büründüğüne dikkat çeken Erbil; bu gerçeği, kendi hayatından bir kesitle örneklendirmektedir:

“Henüz çocuktum. Zihnim inkişafa başladıkça hâdiselere dikkat etmeye başladım. Her çocuk lisanından sâdır olacak istifham kelimelerini ben de etraftakilere, anneme, pederime, kardeşime, muallimime, arkadaşşıma irâd ettim:

-Bu nedir, bu niçin böyledir, böyle oluyor?

Kâh sudan bir cevap alırdım. Bazen ikimizin sükûta mecbur olduğumuz bir serhadda vasıl olurduk. Bu haddi tecavüz etmek istersem tekdîr, tehdit, hatta tahkire duçar olurum. Karşımda daima bir hudut-ı tefekkür görmeye cebren alıştırlıyordum. Bu, yavaş yavaş bende itiyat haline gelmeye başladı. Hikmetine nüfuz edemeyeceğim sebeplere, müessirlere boyun eğmeye başladım Şarklılar gibi cevval ve faal müfekkiremin geniş ufuklarda dolaşmak isteyen şehbal-i tecessüs ve cüretimin, o muamma, o memnu serhatlara çarpa çarpa kanadı kırıldı. Artık her şeyi olduğu gibi mütevekkil telâkki ve kabul ediyor, fikrimi müşahedâtımın ötesine infaz edemiyordum. Cüret-i tefekkürümün kırıldığı günden beri iradîyem de zayıflamaya başladı.” (Haşim Nahit, 1910/1: 20-22)

Görüldüğü gibi Haşim Nahit; Gustave Le Bon ve Ziya Gökalp'ın aksine, Türk-Osmanlı'daki değişimi toplumsal sistemler açısından değil, ferdin şahsiyetindeki değişimi hazırlayan sebepler bakımından ele alır. Böylece, devrin “toptancı” zihniyetine karşı çıkarak; toplumsal kurumlar bozulduğu için ferdin kötü olmadığı, aksine fertlerdeki bozulmalar yüzünden Osmanlı'nın bir çöküşe sürüklendiğinin altını çizer. Fertlerin bünyesinde mevcut olan ve içtimaî hayatta çöküşe sebebiyet veren noksanlıkları da, on beş madde halinde (Fikr-i İhtiyatın Yokluğu, İbret Almak Hasletinin Yokluğu, Kanaat ve Tevekkül, Teşebbüs-i Şahsi ve İstidrad, Sahte Gurur ve İzzet-i Nefsin Yokluğu, Kin ve İntikam Hisleri, Tabasbus-Riya-Yalan, Aile Hayatı-Tesettür Meselesi-Kadın Hukuku, Hiss-i Namus, Vatanperverlik, Milliyet Hissi, Edebiyat ve Sanayi-i Nefise, Sanâyi-i Dâhiliye, Ticaret, Ziraat) sıralar.

Haşim Nahit; Şarklılık yönü ağır basan Osmanlının çöküş sebeplerini bu şekilde ortaya koyduktan sonra, saltanatın çöküşünü önleyip tekrar güçlenmesini sağlayacak çözümlerini de ele alır. Milletın kurtuluşu ve devamı hususundaki tekliflerini, “dinî (“içtihad”, “akîde”, “ukubât-ı muamelât”, “vesâyâ, ferâiz, münakehât, evkâf”, “medreseler”, “tekkeler”), içtimaî (“Fikrin Hürriyeti ve İstiklâl-i Şahsî”, “Haysiyet”, “Azim ve İrade”, “Aşk ve Muhabbet”, “Teşebbüs-i Şahsî”, “His-i Namus ve Şeref”, “Hubb-ı Hakikat”, “Fikr-i Vazife ve Mesuliyet”, “İtimad-ı Nefis ve İman, Mağlubiyetin Hakiki Sebepleri”, “Fedakârlık Hissi”, “Aksâ-yı Emel”, “Milliyet-Vatan Hisleri”, “Lisan”, “Kadının Mevkisi ve Tesettür Meselesi”), idarî (“Avrupa ve İslâmiyet”, “Hilâfet Meselesi,

İslâmiyet-Osmanlılık-Türklük Siyasetleri", "İslâmiyet Siyaseti, İslâm İttihadı Mümkün Mü?", "Türklük Siyaseti", "Osmanlılık", "İslahat-ı idariye, Padişah Nüfuzu", "Avrupalı, Amerikalı ve Japonyalı Mühâssislerden Hangisi?", "Hususiyet-i Mahalliye ve İslâm Unsurları", "Kanuna Hümet Fikri", "Kanunların Ruh-ı Esasisi", "Tekâlif-i Emiriye", "Maliye Meselesi", "Zabitâ-yı Ahlâkiye") alanlarda yapılmaya gereken düzenlemeler şeklinde sıralar. (Haşim Nahit, 1915/1: 212-350)

İşte bütün bu tespit ve tahlillerinden hareketle yazarımız; Türk-Osmanlı ırkının, "gerek dinin yanlış ve sabit kaideleri gerekse ahlâkiyatının birçok arızalara uğraması" yüzünden, asliyetini kaybettiği sonucuna varmıştır. Milletin münevver kısmı, "din, ahlâk, anane" ile alâkası büsbütün kesilerek, "seciyesiz, ahlâksız, muzır" bir unsur haline getirilmiştir. Türk ırkı, ancak yeni bir fikrin heyecan ve kudretiyle canlanırsa, Türklük dehası tekrar inkişaf edebilecektir.

3. Osmanlı Topraklarında Yangınlar Silsilesi: Balkan, Birinci Dünya ve Kurtuluş Savaşları

Erbil; Reşit Paşa'nın "Türkiye'nin tekâmülünü, Avrupa medeniyeti mahsulü kurumların taklidine bağlaması" ve Mithat Paşa ile İttihat ve Terakkinin de "medeniyeti tetkik eden amilleri araştırmak yerine, Avrupa'yı tüm yönleriyle ülkemize taşımaya hedeflemesi" (Haşim Nahit, 1925/1: 2) gibi "talihsiz" gayretlerin, Türkiye'ye daha büyük acılar yaşamak hatta "kendi evlatlarının eliyle öldürülmek" akubetini getirdiğine işaret eder. İttihat ve Terakkî'nin ortaya attığı Meşrutiyetin de, Osmanlı toplumunun siyasal ve sosyal yapısını güçlendirme amacı güttüğü halde, aksine olarak, Türk'ten gayri unsurların Osmanlı Devleti'nden ayrılma arzularını kamçıladığına ve bu arzuların gerçekleşebileceği uygun bir ortamı hazırladığına dikkati çeker. (Haşim Nahit, 1914/1: 322)

Haşim Nahit; bu sürecin ardından başlayan ve Avrupa'daki Saltanat topraklarının %83'üne karşılık gelen neredeyse bütün Rumeli'nin kaybedildiği Balkan Savaşlarını; "Osmanlı Devleti'ndeki gafletin, siyâsî hırsların, dış politikadaki olayları ve gelişmeleri yerinde ve doğru olarak değerlendirememenin sonuçlarının en acı şekilde Türkiye'nin yüzüne çarpılması" (Haşim Nahit, 1914/2: 225-229) olarak niteler.

"Yeryüzünün mezbahaya ve yeraltının nihayetsiz bir mezara döndüğü" nün göstergesi Balkan Savaşları'nın "Rusya ve Avusturya'nın İslavları ve Yunanlıları ayaklandırması"yla başladığını (Erbil, 1945/1: 2) belirten Haşim Nahit; yaşananların, Mister Eskuet'in ifadesiyle, daha 1912'deyken İngiltere'nin Türkiye için sahneye koyduğu büyük işgal projesinin bir parçası olduğunun altını çizer: "Türkler Avrupa'dan tard olunacak, Suriye ve Hicaz zabt ve taksim edilecek. Irak, İngilizlerin idaresine geçerek Şarkî Anadolu parçalanacak ve nihayet nüfuzu Türklerle meskûn birkaç vilayete münhasır zayıf ve istinatısız bir Türkiye kalacak." (Haşim Nahit, 1914/3: 373-374)

Beş yüz bin Müslüman'ın katledildiği Bulgar istilasını, "baş döndürücü bir hızla geçtiği yerlerde otları söküp dalları kıran, kütükleri deviren, taş toprağı birbirine karıştıran bir kasırga" şeklinde tarif eden Erbil; bu manzaraya ait felaketli bir tabloyu, bir genç kızın ağzından kaleme aldığı hikâyesinde şöyle naklediyor: "Vahşilerin bıraktığı iz, sadece kemik yığını harabeler ve nevhaldır. Bilirsin ya! Fırtına bizim düğün haftamızda kopmuştu. Yangınlar arasında, cenazeler üstünden saçından süriüklenen bir kadın kafilesine beni de kattılar: Top tüfek tarrakaları, silah şangırtılarıyla at kişnemelerinin ve acı acı haykırışmaların toz ve duman içinde birbirine karıştığı ve her tarafta kızıl, alevler yükselen cehennemî bir saatte, kapıları dipçik ve kılıç darbeleriyle kırıp içeri saldıran vahşi tavırlı, katil bakışlı Bulgarlar; kadınları birer birer topluyorlar, sürü halinde meçhul bir mezara sürüp götürüyorlardı. ...

Direğin başından bir ip sarkıtılar. İpin bir ucunu çarşafı kadının saçına bağladılar, kadın bağırsıyordu. Biz, sade boş gözlerimizle bakıyorduk. İpi çekince kadın, anadan doğma ipten sallandı. Sabah güneşinin şuleleri yeniden kılıç uçlarında parladı ve kızıştı. Kadının göğüsleri, parmakları, kolları, vücudunun her parçası yere düşüyordu." (Haşim Nahit, 1914/4: 134-135)

Haşim Nahit; yaşanan bu zulmü birkaç hikâyesinde daha ele aldığı gibi, *İkdam* muhabiri olarak Paris'e giderken uğradığı Edirne'nin manzarasını anlattığı başka bir yazısında da, adeta Yunan zulmünün küçük bir fotoğrafını çekmektedir: "Edirne'de Türk askerlerini göreceğimi ümit ediyordum ama Karaağaç istasyonu Yunanlılarla doluymuş. Yağlıköy istasyonunda inip köylülerin arasına karıştım. Ne acı maceralar anlattılar, bilseniz! Yunanlılar, canlı hayvanları sürü sürü Dedeâğaç'a doğru sevk ettikleri gibi, yürüyemeyecek şeyleri de köylü arabalarına doldurup götürmüşler. Yakılan evler, ağullar, samanlıklar... Bugün

köylülerin elinde ne araba, ne canlı hayvan, ne koyun ne de tavuk; hiç ama hiçbir şey kalmamış!" (Haşim Nahit 1922/1: 2)

Balkan Savaşları'nın acıları henüz sarılamamışken Birinci Dünya Savaşı (1914) başlar. Osmanlı Devleti, Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın yanında; Fransa, İngiltere, Rusya ve İtalya'nın karşısında savaşa girer. Yaklaşık on cephede (Kafkas, Filistin, Suriye, Galiciya, Irak, Hicaz, Yemen, Libya, İran ve Çanakkale), birbirinden kilometrelerce uzak mekânlarda vatan savunmasına girişen Osmanlı Devleti, dört yıl boyunca canla başla gerçekleştirdiği mücadelesini birlikte harbe girdiği ülkelerin yenilmesi üzerine yenik bitirmiştir. 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi ile yenilgi netleşir. (Ceyhan, 2006: 206-207) İşte bu dört yıllık acılarla yoğrulmuş süreç de, Haşim Nahit'in muhtelif türdeki eserlerine de sığacağı sığağına yansımıştır.

Osmanlı toprakları da, zamanla, bu yangının içine çekilecektir. Erbil; -doğusu ve batısıyla, kuzeyi ve güneyiyle- kan ve ölüm kusan açık bir cephe haline getirilişimizi, millî ruhun taşkınlığını arttıran bir 'bayram' olarak niteler: "1330-1331 senesi 'Türk millî vicdanı'nın ateş bayramıdır! Geçmiş asırların; bazen karanlık ve ağır bir durgunluk, bazen serseri bir kıvılcıktan yahut da kasırgalı sadmelerle sarsılan cereyanı içinde 1330-1331 senesi; etrafında kızıl dumanlar dalgalanan bir kan ve kemik abidesi halinde yükselecektir! Bizden sonra gelenler, yeryüzünde böyle milyonlarca insanın bir cinnet sarası ile birbirini boğazlayıp parçalaması karşısında derin derin titreyecekler. Daha ziyade dövüldükçe salâbeti iki kat olan sağlam demirler gibi her top ve her süngü darbesi, Türk ruhundaki gizli istidatları canlandırıyor! Muharebe istediği kadar uzasın! Biz gençler, yüreğimizde derin bir ateşle yanan bu aşkın artık dudaklarımıza kadar taşıdığımızı hissediyoruz ve haykırıyoruz: Sancağa yer!" (Haşim Nahit, 1915/2: 1054)

Osmanlı toprakları, savaşın başlamasıyla, büyük bir ateş topu haline dönüşüvermişti. Cephede yakını olmayan ailenin kalmadığı bu yıllarda, hakkında en fazla eser kaleme alınan cephe, Çanakkale olmuştur. Bunda; diğer cephelere kıyasla en olumlu netice gösteren cephenin Çanakkale olmasının ve İttihat Terakki idarecilerinin, halkın moralini yükselten eserler yazabilecek edipleri bu cepheye götürmesinin etkisi büyük olmuştur.

O toprakları kısa süreli de olsa savaşın ilk aylarında ziyaret eden Erbil; bütün Mehmetçikler adına, Mehmet Çavuş'un ağzından, düşmana karşı bir volkan gibi kükremiştir: "Çanakkale'ye geldiğim ilk günlerde ne sevinmek ne de kederlenmek mümkün olmayan bir duygu seziyordum. ...Koca düşman! Kollarını uzaktan savur! Korkak ve alçaksın! Altı bin senedir Avrupa'da, Asya'da, Afrika'da saltanatlar tesis eden, altı yüz senedir Sultan Osman'ın kan ve ateşle işlediği saltanat tacının namusu için cenkleşen büyük, kudretli bir neslin evladım! Kaçarsam kahpeyim, seni bekliyorum!" (Haşim Nahit, 1915/3: 314-315)

Osmanlı'yı şanlı günlerine tekrar kavuşturmak için girilen Birinci Dünya Savaşı 1918 Kasım ayında bittiğinde, geriye bir "Türk ulusu" kimliği kaldığı bile şüpheliydi. Yapılacak iş, Batı sömürgeciliğinin iştahını kabartan Osmanlı enkazından Türk olan kısmı kurtarmak ve ortaya millî bir devlet koymaktı. Nahit Erbil'in, "savaş sonrası Anadolu üstüne çökmüş felaket bulutlarını dağıtarak tüm dünyanın gözlerini kamaştıran millî ihtilal güneşinin doğuşu" (Haşim Nahit, 1922/2: 4) olarak tarif ettiği bu hedefin tesisi için, milletçe bir seferberliğe ihtiyaç vardı. Bu sebeple, Anadolu'ya geçerek, Mustafa Kemal önderliğindeki Kurtuluş mücadelesine katılmak gerekliydi. Yazara göre, Anadolu'da kurulan Millî Müdafaa Teşkilatı; bu dönemdeki birçok sıkıntıyla uğraşmakla birlikte, üç temel gayeyi gerçekleştirmek için de çalışmaktaydı: Maneviyatı takviye etmek, maişet ihtiyaçlarını hazırlamak, kimsesizlerin imdadına koşmak! (Haşim Nahit, 1922/3: 3)

Türk milletinin, Çanakkale'de olduğu gibi, Mütareke yıllarında da dünyanın takdirini kazanmış kahramanlar çıkaracağına inanan Erbil; "subay, öğretmen, öğrenci, avukat, tüccar, doktor, çiftçi, din adamı..." kısaca eli silah tutacak kim varsa Anadolu'da Müdafaa-yı Hukuk komiteleri altında birleşmesi ve vatan toprağına sahip çıkılması zaruretine işaret eder. Zira milletin kurtuluş yerinin adresi, tarih boyunca olduğu gibi, şimdi de değişmemiştir: "Müdafaanın ilk kahramanları, ruhların ta derinliklerinden gelen ilk ızdırabı, Fatih'in ve büyük Selim'in mübarek kemiklerini örten topraklarda sezdiler. Anadolu'nun çelik kalbi, hissiyatının ilk darabanını -bir şimşek silahı halinde- bu topraklarda bekleyen beyinlerden aldı. Lakin İstanbul kim, Anadolu kimdir? Bunların her ikisi de baştanbaşa gerilmiş ve mesafe dedikleri buuda şekil vermiş bir tek telden başka bir şey midir? Ve çoğu kimseler -yine İstanbul'da- bir küçük erkân-ı harb zabitanın ağzıyla "Anadolu, Anadolu!" dedirten Mustafa Kemal'in sözlerini çok sonra idrak edeceklerdir." (Haşim Nahit, 1921/1: 4)

Bu gelişmeler karşısında daha fazla sessiz kalamayan İtilaf devletleri; Anadolu'daki faaliyetlere tepki olarak, 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal eder ve Meclis-i Mebusan'ı dağıtır. Haşim Nahit; İstanbul'un üstüne kara bir bulut gibi çöken o felaketsiz günlere ait bir tabloyu, yıllar sonra kaleme aldığı bir anma yazısında şöyle aktarır: *"Mondros mütareke şartlarıyla İstanbul'a girmiş olan İtilaf devletleri; ne bu muahedeyi, ne de milletlerarası hukuk kaidelerini tanımadan bize türlü türlü haksızlıklar yapıyorlardı. O gün İstanbul'a inerken, zırlıların ağzı İstanbul'a çevrilmiş büyük topların sağa sola döndüğünü yine seyretmiştim. Bu top oyunu, sessizce bir tehdit işareti idi; lâkin bu psikoloji oyununun tamamıyla aksi bir tesir yaptığından habersiz idiler: Bunu her gün gördükçe, hürriyet ve mücadele duygusunun içimizde bir at gibi şahlandığını bilmiyorlardı. Yine o gün köprüden geçerken, asla unutamayacağım, Dünyanın en acıklı bir manzarasıyla yüz yüze geldim: Bir yük arabasının üstünde, hayvanlarının dizginini ayakta güden, çocuk denecek kadar genç bir arabacı, arabasının tekerleklerini şakırdatarak köprüden geçiyor... Köprü üstünde seyir ve seferi tanzim eden yabancı askerlerin tam yanına yaklaşınca, asker, siyah ve uzun kırbacını arabacının suratına indirdi. Delikanlının alnından fıskıran al kanlar yüzüne gözüne ve elbisesinin üstüne aka aka -hiç bir şey olmamış gibi- yine arabasını güdüyor, gördüm. Ne vuran, ne de vurulan bir söz söylemediler. Artık, düşmanların işgal ettikleri İstanbul'da hiçbir şey yapılamayacağı için, Anadolu'da bir mücadele teşkilâtı yapmak gerekecektir"* (Erbil, 1942/1: 173-176)

Anadolu'nun zulme karşı kılıç çekmesinin alelade bir muharebe anlamına gelmediğinin farkında olan Erbil; bunu yaptıran yegâne gücün, Türkün mayasındaki *"istiklal fikri"* olduğunu özellikle vurgulamaktadır: *"Medeniyeti idrak eden Osmanlı Türkler, millî haklarını ve istiklalini korumak için kılıcını çekmiş, kan döküyor. Millî hakların nelerden ibaret olduğu düşünülürse, Türkün Avrupa'da gördüğü muamele tarzına karşı er geç silahını çekeceği belliydi. Anadolu harbini yaptıran asıl kuvvet, istiklal fikridir. İşte bu fikrin bütün millet efradında şuuri bir hale gelmesi için, yeni nesli o suretli talim ve terbiye etmek lazımdır."* (Haşim Nahit, 1922/4: 4)

Nihayet, savaş acılarının bittiği an... Paris'teki Toyluere bahçesinde gezindiği bir akşam, gazetelerin *"Türkler, İzmir kapısında!"* (Haşim Nahit, 1926: 1-2) haykırışını işiten Erbil; bir avuç Türk'le, çekilen acıları unutturacak kadar büyük bir coşku yaşar: *"Anadolu elçiliğine gitmek için Victor Hugo caddesinde ilerlerken, ötede yeşil ağaçların arasında bir kırmızı bayrak görüldü: Yabancı bir memlekette ve göze görünen bütün şeyler arasında ayrı ve kutsal bir sembol olan bu bayrak, bütün gençlerin gözlerini ve gönüllerini birden uyandırdı. O kadar ki alkışlamak ve bağırarak isteyenler oldu. Sonra tarihin yönünü değiştiren işler görmüştük. Yine sessiz duran ve hatta yaptıklarının büyüklüğünden de habersiz olan asil Türk ruhunun gizemli gücü herkesin ellerini tuttu ve dudaklarını kısıtı."* (Haşim Nahit, 1922/5: 2)

Haşim Nahit; bu zaferi, Mustafa Kemal'in şahsında, Türk milletinin azim ve kararlılığının sonucu olarak görür: *"Düşman Ankara'yı da Sivas'ı da alsa yine mücadeleden vazgeçmem, düşmanın giremeyeceği bir yerde tutunur ve burası bir dağ başı olsa yine mücadele devam ederim; çünkü bir gün düşmana karşı başarılı olacağımın eminim. Çünkü bu millet, hayat ve istiklâlini mutlaka kurtaracaktır!"* (Haşim Nahit, 1922/6: 3)

Buraya kadar Haşim Nahit'in eserlerinden hareketle özetlemeye çalıştığımız süreçte de görüleceği gibi, Anadolu insanı, çok büyük acılar yaşamış ama inandığı değerlerinden ve hürriyet aşkından asla vazgeçmemiştir. Artık, kazanılan bu zaferi taçlandırmak ve Osmanlı enkazından doğan bu yeni devleti güçlendirip kalıcı hale getirecek düzenlemeleri hayata geçirmek vakti gelmiştir.

4. Mutlakiyetten Milli İradeye: Türkiye Cumhuriyeti'nin Doğuşu

Yaşananları tarihsel boyutuyla ele alarak hem gününe hem de geleceğe dönük değerlendirmeler yapan Erbil; böylece *"din ve gelenek"* merkezli zihniyetten *"ulus"* odaklı bir yönetim sistemine geçişi daha geniş çerçevede gösterir. Bu sancılı dönemin nihaî meyvesini, *"yepyeni bir yönetim sistemi olan cumhuriyet idaresi"* şeklinde izah eden yazar; bu kavramı, sadece *"çağdaşlaşma"*nın etiketi değil, Türkiye'nin son iki yüz yıl içindeki yenileşme çabalarının varacağı kesin hedef olarak gösterir. Özellikle Hâkimiyet-i Milliye'deki yazılarda bu kavram, ilk defa başlı başına bir konu olarak işlenirken; yeni kurulan bir devletin sosyal ve siyasî yaşantısındaki değişme ve gelişmelerin temeli olarak görülür.

"Cumhuriyet" kavramıyla ilgili ilk değerlendirmelerinde, *"cumhuriyet"*in belli bir süreçten sonra gündeme geldiğini belirten Erbil; daha öncesindeki Türk ıslahatçılarının ve meşrutiyetçilerinin gayretlerine işaret eder: *"Meşrutiyet olmasaydı, cumhuriyet olmazdı; çünkü parlamentarizm usulü, matbuat hürriyeti ve her nevi hürriyetler; insan hakları fikrinin vatandaşlar arasında"*

yayılmasını ve onların bu hakları benimsemesini kolaylaştırmıştır. Demek oluyor ki demokrasi rejimi, insan haklarının vatandaşta şuurlu inkişaf etmesinin müsait bir şartıdır; yoksa rejimin kendisi, bu hakların istihdaf ettiği ferdi ve millî refah ve saadet idealini sağlayamaz.

Bir kere cumhuriyetin kurulması, büyük bir düşünüş değişikliğinin varlığını ispat ediyor ki buna diyebilecek yok. Bununla beraber din nüfuzunun dünya işlerinden uzaklaştırılması, 'tasavvuf' dediğimiz birtakım dinî felsefecilikten doğmuş teşkilâtın ortadan kaldırılması ve nihayet yazı yazma şeklinde, giyim kuşamda ve sosyal hayatta meydana gelen bazı değişiklikler, ruh ve zihniyet değişikliğinin tezahürü sayılırlar." (Erbil, 1946/1: 2)

Erbil'e göre, Cumhuriyet ile eski saltanat arasında, sadece "şekil" yönünden değil "ruh" bakımından (Haşim Nahit, 1925/1: 2) da önemli farklılıklar görülmektedir: "Cumhuriyetin mantığında önemli iki unsur, makine ve zihniyet değişimidir. İşte bu iki unsur, Türkün kafasına girdiği gün, bütün hurafeler ve maziden arta kalmış fikirler sükût edecek. İşte o zaman tekkelerden, kabirlerden, büyüücü ve üfürükçülerden kimse yardım beklemeyecek. Her amelin müspet şartlarını ve neticelerini insanlar bizzat araştıracağız. Türkiye'de böyle bir zihniyet tesis ettiği gün, herkes mevki ve vazifesini bilecek ve Türk milleti, muntazam bir makine gibi çalışacak. Böylece Türkün mevkisi ve ruhu medeniyet âleminde tahakkuk edecek. Bütün bunlar, cumhuriyetin mantığının tezahürüyle gerçekleşecek." (Haşim Nahit, 1925/2: 3)

Nahit Erbil; "Cumhuriyetin uzun ve zorlu süreçten sonra gündeme gelen köklü bir zihniyet değişimi" olduğu düşüncesini, Mustafa Kemal ve İsmet Paşa'ya yazdığı mektuplarda da ifade eder. Avrupa'nın müspet ilimlerinin memleketimize girip mekteplerimizde okutulmasının tek başına yeterli olmadığına değinen Erbil; "dinin tesirindeki saltanat, aile, mektep ve çevre gibi unsurların, zekâyâ dayalı düşünce sistemini engellemesi" yüzünden, "müşahede, tecrübe, usul" gibi kavramların sosyal yaşantıya girme sürecinin sıkıntılı olduğundan (Hachim Nahit, 1931: 69-71) bahseder.

5. Cumhuriyetinin Temelleri ve Çeşitli Alanlardaki Kazanımları

Yukarıda da kısaca değinildiği üzere, "köklü bir zihniyet değişimi" olan "Cumhuriyet" in temel dayanağı, "medeniyet" kavramı ile bunu kuracak "düşünce sistemi"dir. Yazarımız; "cumhuriyet" in sağlam temellerde tesisi için, öncelikle "medeniyet" in çok iyi anlaşılması gerektiğine inanmaktadır: "Avrupa medeniyetine intibak edebilmek için, bizzat medeniyeti ve medeniyetin anilini bilmek icap eder. Medeniyet; bir telakki tarzıdır, bir düşünüş, duyuş ve amel tarzıdır. Bu itibarla içtimaî bütün müesseseler ve teşkilâtın ve beşeri zekânın mahsulü olan manevî ve maddî bütün eserlerin topuna medeniyet tıtlak olunur." (Haşim Nahit, 1925/3: 2)

Ağaoglu Ahmet Bey'in "Üç Medeniyet" unvanıyla yazdığı makalelerde de ifade edildiği gibi, "cumhuriyet" in çekirdeğini oluşturacak medeniyet anlayışı, diğer medeniyetlere faikiyeti bulunan Avrupa medeniyetinden mülhem olacaktır. Zira Avrupa, "nazari ve tecrübî akıl"ı keşfetmiştir: "Avrupa akıl ve zekânın ilmi tecrübelerinin ve keşiflerinin -Niçin, Neden?- diye sebeplerini aramak manasız ve abes olur. Yalnız muhakkak olan şudur ki ilim sahasında yaptığı her keşfi 'daha iyi yaşamak' gayesiyle içtimaî hayatına sokmuş ve gördüğümüz maddî medeniyet vücuda gelmiştir. Buhar ve elektriğin keşfiyle makinede istimalinden dumanlız barut, boşucu gaza ve toptan işneye kadar ne gibi alet ve edevat varsa bunların hepsine birden (makine) diyoruz. Ve Avrupa medeniyetini bütün hususiyetleriyle başka medeniyetlerden ayrılan yegâne fabrika, işte bu makinedir." (Haşim Nahit, 1925/3: 2)

Yeni zihniyeti oluşturacak akli "mücerret" ve "tatbiki" diye ayıran Erbil; mücerret aklın tesiri sayesinde Türkiye'nin, ihtiyacı olmayan eski kurumları bir hamlede yıkmak suretiyle cumhuriyeti kurduğuna dikkati çeker. Tatbiki aklın gücüyle de, bu düşünüşün ürünü "makine"nin öne çıktığını belirten yazar; Avrupa medeniyetinin temelini oluşturan bu gücün, milletlerin kültürel değerlerini olumsuz etkilediğini ifade eder: "Makine; elindeki okla, insanların kalbini merhametsizce delen o acayip meleşin de kanatlarını kırdı: Aşk artık ölmüştür... Bütün güzel sanatlar ölmüşlerdir... Fırtınadan sonra ayakta kalan bir musiki var... Makinenin dumanı insanın son sığınağı olan bu ağacı da kurutacaktır." (Hachim Nahit, 1931: 72)

Akla dayalı düşünüş sistemini savunduğu için Mustafa Sabri Efendi'nin "dinsizlik"le itham ettiği Erbil; ne kendisinin ne de Cumhuriyet idaresinin "dine karşı hiçbir hümmetsizlik göstermediğini", aksine; "vicdanî akidelere" bağlı bir düşünce hürriyeti istediğinin (Haşim Nahit, 1925/4: 2) altını çizer.

Cumhuriyetin temel dayanaklarından "hürriyet" in, tarihin her devresindeki hareketliliğine sebebi olduğuna değinen Haşim Nahit; bunun korunmasının da, ancak marifet (eğitim) sistemiyle mümkün olabileceğini söyler. Ancak, Türkiye'deki durumun hiç de anlatıldığı gibi

olmadığından yakınan yazar; bunun ispatının da, “hürriyet uğruna her şeyini ortaya koyduğu halde hürriyetinden olan halkın hali” olduğunu ifade eder: “Türk milletinin içtimâî vicdanında yaşayan dinî, hukukî, ahlâkî, bedîî; ne kadar mukaddes kıymetler ve mefhumlar varsa bunların hemen hepsine taarruz etmek, herkes için su içmek gibi tabîî ve kolay bir şey oldu. İktidar mevkiisine geçen her ne suretle olursa cemiyet içinde sıvırlan hiçbir kimsenin şerefi, haysiyeti tecavüzden kurtulmadı. Memlekette az çok bir mevki sahibi olmuş bir tek adam yoktur ki aleyhinde yazılar yazılmış veya söz söylenmiş olmasın!” (Haşim Nahit, 1925/5: 2)

Yazara göre, cumhuriyetin oluşum sürecinde; bütün toplumsal kurumlar eski değerini kaybettiği için, “herkesin her şeyden bahsedip hüküm vermek” gibi garip durum görülmektedir. Bırakın fikrî terbiyeyi, doğru dürüst Türkçe yazmasını bilmeyen kimseler bile, çalakalem herkese sataşmaya başlamışlardır. Matbuatta görülen bu “hürriyet namına ağzına geleni yazma” hali, cumhuriyetin ilanıyla hızlanmıştı. Nahit Erbil; “millî şuur” eksikliğinden doğan bu kargaşayı, “İstiklal Mahkemesi”nin önlediğini belirtir: “Cumhuriyet ilan edilince; matbuatta meşrutiyet zamanındaki gibi bir hal oldu: Herkes ağzına geleni yazıyordu ve galiba bu da (hürriyet) namına yapılıyordu. Fakat vakti ki (İstiklal Mahkemesi)nin sözü işitildi: Bütün ağızlar sustu ve ekser kalemler durdu. Bu manzara karşısında hürriyet âşkılığından şüpheye düşmeye insanın hakkı yok mu?

İşte böylece içtimâî hayatımızdaki müspet vakalara isnat ederek diyoruz ki matbuat ve herkes, ancak marifete müstenit bir hürriyetle yaşayabilir. Ve böyle bir hürriyeti hiç kimse tahdit etmek iktidarını haiz değildir ve olamaz da. Çünkü hakiki hürriyeti koruyan, yıldırımdan daha korkunç bir kudret var: Millî şuur!” (Erbil, 1942/2: 5)

Cumhuriyetin oluşum sürecinde, bütün toplumsal kurumların eski değerini kaybetmesinin kaçınılmaz bir durum olduğuna dikkati çeken Haşim Nahit; bunun sebebinin de, “toplumsal kurumların neredeyse tamamının din tesirinde olması gerçeğinin yatması” olarak açıklar: “Eskiden Osmanlı padişahları ‘emirü’l-müminin’ gibi dinî bir sıfatı haiz idiler. İslamiyet’in ruhuna muvafık olsun olmasın, padişahu peygamberin vekili gibi telakki ederlerdi. Padişahın ruhani sıfatı ‘yeryüzünde Allah’ın gölgesi!’ mertebesine kadar çıkmıştı. Bu bir (fait) vakadır ki hiç kimse bunu inkâr etmez. İşte böylece emir ve nehiy etmek salahiyetini tamamıyla dinden alan padişah ve halifenin başında bulunduğu hükümet, bütün idare teşkilatını İslamiyet’e istinat ettirmiş ve İslamiyet akidelerini Türk’ün içtimâî hayatına tatbik etmişti. Bütün umurun hal ve akdi, şeriat ahkâmına tatbik edilirdi.” (Haşim Nahit, 1925/6: 3)

Türk milletinin benlik şuurunu kazanmasıyla, Cumhuriyetin sosyal hayata tatbik edileceğini söyleyen Haşim Nahit; Cumhuriyet devrinin değişimlerine cevap veremeyen kurum ve kavramların yeniden gözden geçirilmesi gerektiğine inanmaktadır. Yazara göre bunlardan biri, “dinî bir rüyet tarzının mahsulü” mecelle; diğeri de, “hükümet içinde hükümet” gibi işleyen evkaf müessesesidir. Bu iki kurum; “değişen hayat şartlarıyla örtüşmeyen kanunlarla hüküm verilmesi” veya “hayır için kurulan yardım kurumlarının milletten değil kişilerin menfaatine çalışır hale gelmesi” gibi birçok olumsuzluğu bünyesinde barındırmaktadır. Özellikle “vakıf” üzerinde duran Nahit Erbil; millet menfaatinden uzaklaşan bu yapıda, acil ve kalıcı düzenlemeler yapılması zaruretine, Eskişehir’deki bir vakıfla ilgili karşılaştığı şu örnekle dikkati çeker: “Vakıfta en kuvvetli delil: “Nef-i âm”dır. Derler ki vâkıf, mülkünü bir emir-i hayra vakfetmiş, bu nef-i âm içindir. Sadrazam İbrahim Paşa ganâimini müsadereden kurtarmak için varidatının binde biri ile Eskişehir ve İstanbul arasında, han, otel, lokanta gibi müştemilâtı olan bir bina yaptırmış. İstanbul’dan Eskişehir’e merkep-i süvâr olarak gidip gelenlerin hem kendilerini, hem hayvanlarını barındırmak ve iâşe etmek için senede on bin lira varidatı olan bir çiftliği buna vakfetmiş. Gel zaman git zaman Eskişehir’le İstanbul arasında buharla işler bir şimendifer yapılmış, sonra şimendifere elektrik tatbik olunmuş. Şimdi Efendim, burada müebbeden pilav zerde pişirsinler mi? Çiftliğin varidatı buna meokuf kalınsın mı? Hani ya nef-i âm ne oldu? Eskişehir ahalisini frengi hastalığı kırıp geçiriyor. Bu hem doktorsuzluktan hem cehildedir. Buraya bir tıbbiye mektebi, bir frengi hastanesi tesisine lüzum var. Nef-i âm pilav pişirmekte mi, yoksa hastane tesisinde mi?” (Haşim Nahit, 1915/1: 223)

Türkiye Cumhuriyetinin Avrupa medeniyeti dairesine girmesinin yegâne yolunun “nazari ve tecrübî akıl”ın inşasıyla mümkün olabileceğini ısrarla vurgulayan yazarımız; saltanat ve halifeliliğin bir hamlede yıkılması gibi, hükümet makinesinin ve tüm içtimâî müesseselerin temelini teşkil eden “dinî telakki” tarzının da yine bir hamlede kurutulması gerektiğini belirtir. “Sufi” ve “Sufiyun” adı verilen “Kadirî, Rufai, Nakşibendî, Mevlevî, Melami” gibi tarikatların olumsuz tesirlerini etraflıca tahlil eden Erbil; değerlendirmelerini şu tespitlerle nihayete erdirir: “Müslümanlar, muratlarına nail olmak için mezarlara nezir ettikleri kurbanları, paraları ve yemekleri, bu sayısız derviş gruplarına yediriyorlar. İslahat-ı diniye sırasında faaliyetin bir kısmını da tekyelere karşı istihmal etmek zaruridir. Sabtolunan evkaf meyânında tekyelerin de varidatı vardır. Bir kere tekyeler bu varidattan mahrum bırakılır, sonra tahsisat, maâş suretiyle tekyelere hangâhlara şeyhlere, dedelere, duâgulara, postnişinlere verilen şeyler

de kesilir. Tekyelere karşı mücadele edecek yalnız hükümet değil, hakiki din-i İslam'ın hakiki âlimleri ve bütün gençlerdir.” (Haşim Nahit, 1925/7: 2)

“Bundan on iki sene evvel, tekyelere karşı mücadele yapılması lüzumuna dair bütün bu söylediklerimizi ne o zamanki hükümet, ne de hiç kimse anlayamadı. Bizim ızdırabını tam on iki sene çektiğimiz bu, (anlaşılmanak)lığın cezasını, memleket kanıyla ödedi ve bu tehlike hâlâ vardır.” diyen Haşim Nahit; sürü sürü tekye şeyhlerini, dervişleri, üfürükçüleri, falcıları, sihirbazları besleyen bir memlekette, “cumhuriyet”in temellerinin bu kafalara istinat ettirilemeyeceğini belirterek, bu yolda yapılması gerekenleri de sıralayacaktır: “Lakin her şeyin tecrübi aklın mihengine vurmak suretiyle insanların müsavî olduğunu, insanların birtakım beşeri haklara malik bulunduğunu, insan fertlerinden müteşekkil milletlerin kendi kendini idare ve istiklalini bizzat muhafaza etmesi lazım geleceğini düşünen, hülâsa hep böyle düşünerek cumhuriyeti tesis etmiş olan bir memleket, birtakım dervişler ve üfürükçüler tarafından saf ve namuslu kimselerin ifsat edilmesine müsaade edebilecek midir? Yeşil sarıklı meleklerin kulub-ı düşmanla harp ettiği hurafesine inanan ve inandıran başta bu tekye zihniyetidir. Başımızın üstüne bomba yağdıracak tayyarelerden ne şeyhlerin muskası ve ne de duası bizi koruyamaz. Ve bunu idrak ettiğimiz gündün beri tekye ve tarikak zihniyeti, bizim için bombadan daha muhrup oldu. Bugün bizim de yapacağımız şudur: 1-Tekyelere ait bütün emval ve emlaki millî emlake kalb etmek, 2-Müstahsil zümrenin sırtında tıflı bir halde yaşayan bu kabil kimselere devlet kasasından bir santim vermemek, 3-Tekyeleri menafi-yi umumiye tahsis etmek, 4-Tekye mensuplarını çalışmaya icbar etmek, 5-Üfürükçülüğü, falcılığı hülâsa ‘ilim-i gayb’ hurafesiyle ve halkın maneviyatıyla oynayanları bir kanun maddesiyle men etmek. Eğer Türkiye Cumhuriyeti, hurafeye karşı kati ve müspet bir tarzda çalışmaz ve hurafe zihniyetini ortadan kaldırmazsa yeni Şeyh Said’lerin kudümine intizar emelidir!” (Haşim Nahit, 1925/7: 2)

Nahit Erbil; Cumhuriyetin dinî hüviyetinin değişmesi gayretlerinin hiç durmadan yapılmasını, Türkiye için iktisadî bir zaruret olarak da görür. Zira vakıfların geliri; savaş sırasında, iki milyonu İstanbul’da olmak üzere iki milyon altı yüz bin lirayı bulmuştur. O halde evkafın millileştirilmesi, hem halkın yararına hem de inkılâbın ruhuna uygun bir iş olacaktır: “İştittimize göre evkafın varidatı, mütareke süresinde, iki milyonu İstanbul’da olmak üzere iki milyon altı yüz bin liraymış. Biz bu miktarın sıhhatinden şüphe ediyoruz. En mutedil bir tahmin, vakıf varidatının yirmi milyondan fazla tasavvur edilmesine müsaittir. Eğer vakıf namına mevcut olan bütün emlak, hayır, arazi vesaire millet namına müsadere edilir ve muntazam bir idare teşkil kılınırsa bu tahminin mübalağalı olmadığı belki tahakkuk eder. Varidatın miktarı ne olursa olsun biz para için değil prensip namına evkafın millileştirilmesini istiyoruz. Ve eğer mecelleyle beraber bu evkaf dahi diğer dinî unsurlar gibi hükümet sisteminden tecrit edilirse inkılâbın ruhuna sadakatsizlik edilmiş olur.” (Haşim Nahit, 1925/6: 2)

Erbil; Cumhuriyetle birlikte yeniden şekillenen “harbiye” ve özellikle “tıbbiye” alanındaki gelişmelere de değinir. Ankara’da yapılan tıp kongresi hakkında değerlendirmeler yaparken; Avrupa’dan üstün yönlerinden de iftiharla bahsetmekle birlikte, “tıp” lisanının ve sağlık kurumlarının şartlarının iyileştirilmesi gerektiğini belirtir. Hatta Arapçasının çok iyi olmasına rağmen, bazı tıp terimlerini kendisinin bile anlayamadığını ifade eder: “Memleketimizde birkaç yüz seneden beri Avrupalılaşmaya doğru vuku bulan bütün islahat ve teceddüt hareketleri arasında yalnız iki müspet vaka vardır. Bunların biri tıbbiye, öbürü de harbiyedir. Bugün Yeniçeri ocağının yerinde, Türk ordusunu ve kocakarı ilaçları yapanların yerinde tıbbiye görüyoruz. Türklerin Avrupa medeniyetine tam ve hakiki intibak tarzını bugün yeniden münakaşa eden biz, bundan on bir sene evvel neşrettiğimiz (Türkiye için Necat ve İtila Yolları) unvanlı eserimizde, tıbbiye ve askeriye müesseselerimizin asrî bir şekilde temel tuttuğuna işaret etmiştik. Avrupa’da yaptığımız tetkiklere müsteniden şunu da diyebiliriz ki tıbbiye müessesemizi herhangi bir Avrupalı milletinkiyle - hem de göğsümüzü gere gere- mukayese edebiliriz. Ve samimiyetle ilave edebiliriz ki bizim tıp müesseselerimiz, bazı noktalarda bazı memleketlerinkine faiktr. Yine de, yapılması gereken bazı düzenlemeler de var:

1-Lisan Meselesi: Bizim tıp lisanımızda lüzumundan fazla Arapça unsur vardır. Tıp ilmine ait bütün kelimelerin Türkçe mukabili vardır, diye iddia etmiyoruz. İlim lisanıyla halk lisanının bir olduğu da hatırımızdan geçmez. Tıp lisanını şu iki düstura göre sadeleştirmek mümkündür: a-Arabi ve Farsi terkip ve edat kullanmamak, b-Türkçe mukabili olan kelimeler yerine ecnebi kelimeler kullanmamak. (Sergide yatanlar üzerine yazılı Arapça kelimeleri, az çok Arapça bilen biz bile anlayamadık.)

2-Türkün Sıhhati Meselesi: Kongre azaları söyleyeceklerini söyledikten sonra, Türkiye Cumhuriyeti hududu dâhilindeki insanlara ârız olan hastalıkları ve hastalıkların istila ettiği muntikaları harita üzerinde mükemmen tespiti etmelidirler.” (Haşim Nahit, 1925/8: 2)

Nahit Erbil’in üzerinde en fazla durduğu Cumhuriyet’teki değişimin göstergesi müessese ise matbuat kurumudur. Irak Türkleri davası ve özellikle Lynch şirketi ile ilgili yazıları vesilesiyle tanıştığı matbuatla ilişkisini hayatı boyunca sürdüren yazarımız; daha o yıllarda, bu sahadaki ikileme dikkati çeker: “Ey vatanperver Osmanlı matbuatı olan Tasvir-i Efkâr, İkdâm, Tanin, Sabah gazeteleri; bugün Irak’ın istikbali namına açılan cidal-i vatanperveranede yalnız bir vatan evladının sada-yı

giryannın hükümete, meclis-i mebusuna bağırın ve yalvaran hayal-i perişanı yapayalnız, tıpkı bir seyyah-ı gümrahın kum sahralarında yükselen sayha-yı istimdadiyla ateşin ve samit ufuklarda çınlayan aks-i sadası gibi o afak-ı bi-şuur içinde yine kendi hasta sesiyle Yeni Gazete'nin yapayalnız kalmasına izin vermeyin!" (Haşim Nahit, 1909: 1-2)

Talebe-yi Hukuk Cemiyeti'nin naşir-i efkârı olan Tettebbu'da ser-muharrirlik yapan Erbil; burada kaleme aldığı bir yazısında da, söz konusu ikilemin düzelmesi adına, cumhuriyet matbuatının birleştirici ve bütünleştirici yönünü vurgulamıştır: "Fikrinize bir kuvvet verebilmek için, evvel emirde matbuata bir hürriyet-i tamme fakat ulviyet ve nezahet-i ruhiyenin müsaade edeceği bir hürriyet veriniz. Böyle serbest bir fikrin, varlığımızı her türlü teşebbüslere hatta mehalike doğru tahrik edecek kadar bir kuvveti iktisap edebileceğini göreceksiniz." (Haşim Nahit, 1910/2: 24-26)

Daha sonra İkdâm gazetesinin muhabiri sıfatıyla gittiği Paris'ten "muhabir-i mahsusumuzdan" ser-levhasıyla gönderdiği Paris Mektupları'nda, özellikle Millî Mücadele sonrası Avrupa efkârına ait muhaberatla ilgili sığağı sığağına tahlillerde bulunan yazarımız; bizzat tecrübe ettiği "gazetecilik" mesleğini, başlı başına bir konu olarak da tahlil eder: "Medenî hayat mübarezesinde muvaffak olmak evsafını iktisap etmek mecburiyetinde olan insanlar, artık yalnız mesleklerine ait haberleri çabuk olmakla istifa etmiyorlar. Bilakis mesleklerinde daha ziyade maharet kazanmak için mensup oldukları iş sahasında müteallik bilgilerle kendilerini teçhiz etmek, daha iyi iş görmek ve daha çok kazanç temin eylemek ihtiyaçlarını hissediyorlar. Harb zamanlarında muharebe haberlerini telaşla bekleyen insanlar, sulh zamanında mensup oldukları meslek işlerine müteallik malumata karşı hemen aynı nispette bir incizap duyuyorlar. Hülasa bugünkü medenî insanların ruhi ve amelî ihtiyaçları o kadar tenevvü etmiş ve incelmış ki bunlarla uğraşa uğraşa nihayet bir (gazetecilik sanatı) meydana gelmiştir." (Haşim Nahit, 1925/9: 2)

"Fransa, Amerika, Rusya, İngiltere" gibi ülkelerde gazeteciliğin bizden çok önce önem kazandığını söyleyen Erbil; Cumhuriyet öncesi matbuatın ise, maalesef, halkı basit eğlence ve gündelik telaşlarla meşgul eden "yevmî ve mizahî" neşriyattan ibaret olduğuna dikkati çeker: "Cumhuriyet sistemi, bir milletin serbestçe çalışması ve terakki etmesi için bir şarttır. Binaenaleyh bu müsait şart altında halkın terakki edebilmesi için fikri tekâmülünü teşkil etmek icap eder: Halkı eğlenceli ve faydasız yazılardan uzaklaştırıp bedii ve faydalı yazıları onlara okutmak için yevmî gazeteleri ciddi neşriyata sevk etmek ve bunda muvaffak olanlara devlet bütçesinden yardım etmelidir. Mecmualar içerisinde halkın marifet seviyesini en ziyade yükseltmeye yardım edecek surette neşriyatta bulunanlara ve mizah gazetelerinden halkın komedi zevkini, sokak ve mahalle eğlencelerinden uzaklaştırıp yüksek bir bediiyata doğru sevk edecek olanlara yine devlet bütçesinden tahsilât vermelidir. Esaslı fikir şudur: Bir taraftan matbuatı, düşünüş ve duygusu dun olan tabakanın hoşuna gitmek külfetinden kurtarmalı; öbür taraftan da düşünüş ve duygunun daha yüksek bir seviyesine onları sevk edebilecek neşriyatı teşkil etmelidir." (Haşim Nahit, 1925/10: 2)

Bu haliyle gazeteciliğin, Türk inkılâbının ruhunu anlamaktan çok uzak olduğunu belirten Nahit Erbil; bu durumun, "İstanbul'un iktisadî yapısının, inkılâbın şimdiki halde orada anlaşılmasına mani olması"ndan kaynaklandığını belirtir. Öyleyse matbuatı, hem tanzim hem de sevk ve idare etmek gerekecektir ki bu da, iki türlüdür: "1-Türkiye'de mevcut bütün gazetelerin dâhil olabileceği bir matbuat cemiyetine inkılâbın esaslı umdelerini birer birer göstermeli. Gazeteciler; eski zamana merbut, halkın hoşuna gitmek gafından kurtulup terakki hamleleri yapacak ve asıl milleti teşkil edecek zümreyi saye, mübareze ve hayata teşvik edecek neşriyatta bulunmak için kendilerine hükümetçe yardım edilmeli. 2-Matbuat idaresini, bir vahdet arz eden matbuatı bir kuvvet halinde ve muntazaman sevk ve idare edebilecek tarzda teşkil etmek. İşte böyle esaslı bir islahatın ana hatlarını tayin ettikten sonra mecmuaların ve diğer bütün neşriyatın da evsafını tayin etmek çok kolaylaşır." (Haşim Nahit, 1925/11: 2)

Hâlbuki Cumhuriyet matbuatı, "başlı başına bir memleket meselesi"dir. Öyleyse Türk matbuatının günlük yaşayışta "kuvvet" haline gelmesi, "Türk inkılâp ruhunu ve hedefini kavramasına" ve "hürriyet" mefhumuna bağlıdır: "Dünyanın hiçbir köşesinde ne matbuatın ne de matbuatı meydana getiren insanların mutlak bir hürriyete haiz olduğu hiçbir zaman görülememiştir. Matbuatın ve insanın hürriyetini, mensup oldukları cemiyetin umumi ve müşterek vicdanı daima tahdit eder! Hürriyetin menşeiini tetkik edenler, insanın tabiat sahasında ne vecihle hürriyetinin temin edilebildiğine dikkat etmişler. İnsanın 'akıl ve zekâsı'nın inkişafıyla tabiatın esrarını ne derecede keşfetmiş ve tabiat kuvvetlerini istihdama ne nispette kadir olmuşsa hürriyetin hududunu da o mertebeye tevsi etmeye muktedir oluyor. Milletın umumi ve müşterek vicdanı, hayatın kuvvetlerinden sezilir ve milletin en hassas zümresini teşkil eden münevverleri, bu zaruretleri daha iyi hisseder ve hâlden daha iyi haber verir. Bir milletin ruhi ihtiyaçlarını kuvvetle sezme, yüksek bir irfan seviyesinin varlığına vukuf eder. Vicdanın, matbuatın hürriyeti de; bu sezileri sarahatle ortaya koymak içindir. Hakiki bir irfan olmadıkça, ferdi arzu ve temayüller sakit ve galiz kalır. Ferdi dalaletleri birer hakikat sanırlar ve derler ki millet, şunu bunu istiyor!" (Haşim Nahit, 1925/12: 2)

Ancak matbuat mensupları, cumhuriyetle birlikte yaşanan bu zihniyet değişimini yanlış anlamıştır. Sonuçta, Avrupa'daki "kuvvetli-zayıf" "kapitalist-işçi" gibi mücadeleler; asıl gayesi "Türk milletinin müstakil olarak ika bulması ve yaşaması" olan Cumhuriyet matbuatını da olumsuz etkilemiştir: "Matbuatın hakiki hürriyeti, matbuat müntesiplerinin hem ilme ve hem de milletin arzu ve temennilerine uygun bir tarzda neşriyatta bulunabilmesiyle kaimdir. Bu tarzda neşriyat, matbuat için bir mecburiyet olduğu gün, matbuat müntesipleri arasında da kendiliğinden bir tasfiye ameliyesi yapacaktır. İrfandan mahrum kimseler, matbuat saflarını terk etmeye mecbur olacaklar. Ve irfan sahibi muharrirler ise hakiki kıymetlerini kazanmış olacaklardır. Hudutsuz bir hürriyeti aklın kabul edemediğini, bedahetle hudutsuz bir neşriyat hürriyetini de reddeder. Her kanun, hepsi olan mevcudiyetin hayrına maruf olmalıdır. Aksi takdirde onu zararsız bir hale getirmek bir zaruret olur. Ve matbuat, böyle esaslı bir fikirle neşriyatta bulunmayı tamim ederse tetkik ve münakaşa ettiği her sahada muvaffak olur. Çünkü akıl için tarik birdir!" (Haşim Nahit, 1925/13: 2)

Ancak Nahit Erbil; Cumhuriyet sistemine geçişte yaşanan sancılı sürece rağmen, matbuatın "tecrübî akıl" ve "hürriyet" in ışığında yeniden düzenlenmesi fikrinden asla vazgeçmez. Haşim Nahit'e göre, "eski hurafeleri yaşatmak ve insanın zihnini çelmek suretiyle onları aldatan ilimsiz muharrirleri susturmak ve insanı doğru yoldan çıkaran kitapları ve yazıları cezalandırmak, hür memleketin matbuatını, neşriyat vasıtalarını, doğru yola sevk etmek"; her milletin temel hakkıdır: "Eski hurafeleri yaşatmak ve insanın zihnini çelmek suretiyle onları aldatan bozuk kafalı ve ilimsiz muharrirleri susturmak ve insanı doğru yoldan çıkaran kitapları ve yazıları cezalandırmak, hür memleketin matbuatını, neşriyat vasıtalarını, doğru yola sevk etmek her milletin ve bütün milletlerin hakkıdır. Hürriyet, tecrübî aklı kavramış insanların hürriyetidir. Gaipen haber veren sihirbazların, falcıların, boş kafalı eski filozoflara uymuş kimselerin hürriyeti, tecrübî akla karşı bir suikasttır. Eğer mutlak surette bir (hürriyet) varsa, bir şehir halkının içtiği suyu zehirlemek veyahut onları zehirli gazla boğmak da mümkün olacak. Lâkin medenî insan, böyle bir şeye müsaade edebilir mi? Eski mitolojik ve mistik fikirler, bir adamı, bir köyü, bir şehri, bir milleti değil, bütün dünyayı mahvetmeğe sebep oluyor. Nasıl olur da tecrübî akli olan insanlar, böyle bir şeyin yaşatılmasına müsaade edebilir?" (Erbil, 1941:278)

Cumhuriyetin ilanından uzun yıllar sonra da matbuatla ilgili değerlendirmeler yapan Erbil; İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaptığı mukayesede, "bir gazetecinin atom bombasından daha kuvvetli" olduğunu vurgular. Zira atom bombası patladığı yerde tahribat yaparken, Hüseyin Cahid gibi gazeteciler, her dönemde farklı cephelerden gelen taarruzlara karşı koyarak, insanlığın topyekûn harap olmasını önlemiştir: "Cahit, kızıl kuvvetin hürriyet ve istiklâl düşmanlığı aleyhine medeniyet âlemini açıktan açığa tahrik etmekten çekinmedi. Bolşeviklerin Finlandiya'dan Romanya ve Triyeste'ye kadar olası yerlerdeki halkı Bolşevikleştirmeye, bir İslav bloktu kurmaya çalıştıklarını, İran'dan çıkmadıklarının sebebi de Yakın şarkı istilâ etmek maksadından ileri geldiğini, maddî delillerle göstermeğe çalışmıştır. Nihayet Anglosakson gazetecileri ve diplomatları da Cahit gibi görmeğe ve düşünmeğe başladılar: çünkü Londra konferansında Bolşeviklerin -Balkanlardan çıkmak şöyle dursun- İstanbul boğazlarında bunlara yakın adalarda ve hatta Afrika'da üsler istedikleri de meydana çıktı. Hüseyin Cahid'in önce Hitler diktatörlüğü daha sonra kızıl Bolşevik istilası aleyhinde yazmasının bir tezat değil, istilanın nereden gelirse gelsin asla kabul edilemeyeceği gerçeğinin bir tezahürüdür." (Erbil, 1945/2: 2)

Bu yeni yönetim sisteminde idare merkezi olarak Ankara'nın seçilmesine de değinen Nahit Erbil; bu tercihin, Cumhuriyet Ankarası'nın, yaşanacak köklü değişime daha hazır olduğunun açık bir işareti sayar: "Eski Ankara vilayeti, Türkiye'nin vilayetleri gibi, halkı sağmal bir inek telakki eden soyguncu idare rejimi altında zamandan, sefaletten inim inim inliyordu. Saltanat rejiminin geriye bıraktığı her yer gibi Ankara vilayetinin hali de bildiğimiz gibidir. Hazreti Nuh zamanından kalma bir hayatla idare edilen bir ziraat, aşar mültezimlerinin, jandarmaların kırbaçları altında ezilmiş ve muharebelerin, hastalıkların ve bilhassa malaryanın kırıp geçirdiği bir halk... Şimdiki vaziyet ise büsbütün başkadır: İstihsalatın artırılması üzerinde en müessir amil olan şimendifer, ecnebi kumpanyanın elinde değil Cumhuriyet hükümetinin elindedir. Ankara bir hükümet, irfan, sanayi, ticaret merkezi olabilmek için muktezi olan şeraiti yavaş yavaş sinesinde topluyor. Türkün Avrupa medeniyetine intibak etmek hususundaki müspet ve ameli birtakım mesainin neticesi olarak Ankaralıların haiz oldukları temeddün kabiliyeti, hemen bütün Türk halkından evvel, kabul ve tahakkuk etti. Türkiye'nin hiçbir şehri yoktur ki Ankara kadar yeni yeni binalar vücuda getirsin." (Haşim Nahit, 1925/14: 2)

Ankara'da cumhuriyetin getirdiği bu değişim rüzgârlarının esmesine karşın İstanbul'da; kozmopolit yapısı ve yaşam karmaşası yüzünden, tam anlamıyla, bir "can çekişme" havası hâkimdir: "Muayyen bir terbiye sisteminin mevcut olamaması, İstanbul'un kozmopolit bir şehir olmaktan kurtulamaması bilhassa Türk ve Müslüman olmayan unsurların Türklerle kaynaşmayan Türklerle mücadele halinde bulunması gibi birçok sebepler, yeni neslin asrî hayata uygun bir surette yetişmesini tehdit etmektedir. Bilhassa İstanbul matbuat ve neşriyatının da bu babda menfi bir tesiri var. Saltanat devri insanları İstanbul'da can çekişiyor ve bir gün İstanbul'un servetini de sürüklemek şartıyla ölecektir. Ancak bunun yerini tutacak nesli ihmal etmeye gelmez." (Haşim Nahit, 1925/15: 2)

Ne var ki, cumhuriyetin getirdiği kazanımların yeni nesillere tesiriyle, hem İstanbul'un hem Ankara'nın hem de diğer vilayetlerin bu değişimleri göstermesinin kaçınılmaz olduğu da muhakkaktır: *"Ankara'nın hükümet merkezi ittihaz olunması, inkılâp zihniyetinin, içtimaî ve ruhi bütiün kanunları esrarengiz bir kuvvetle keşfetmiş olmasını gerektirmektedir. Ankara'nın hükümet merkezi ittihaz edilmesi, İstanbul muhitine karşı mevcut olan bu uzaklaşma hissi, bu ameli ihtisâsın en tabii bir mahsulüdür. İstanbul'un suyunda ve havasında, eski Bizans enkazının gayr-ı mer'î ve fesatçı ruhunun ebedi bir istihale halinde mevcudiyetine inanır gibi oluyorum. Ben; hareket etmekten ziyade oturmak lüzumunu hissettiren bu güzel şehre tozlu Ankara'yı tercih ediyorum. İstanbul'a gelince; asrîleşmek temayülü yeni nesillerde çok kuvvetlidir. Fakat maatteessüf asrî hayata intibak etmek sırf şekle münhasır kalıyor: Kadınların ve erkeklerin şapka giymesi, Avrupalılar gibi gezme ve eğlencelerine devamı hemen tamim etmektedir: Yaşlı başlı hanım nineler bile gayet tabii bir vaziyette vapurlarda erkeklerle yan yana oturuyorlar, sinemalara gidiyorlar, kahvehanelere, pastacı dükkânlarına gidiyorlar. Şekle ait bu asrîleşmenin tabiliği o zaman tahakkuk eder ki ruha ait asrîleşme inkılâbı da buna tevafuk etsin. Aksi takdirde ahenksizlik ve muvazenesizlik yeni nesli fena halde sarsacaktır.* (Haşim Nahit, 1925/16: 2)

Türkiye Cumhuriyetinin medeniyet âleminin bir parçası haline gelmesi için, *"nazarî ve tecrübi akıl"*ın rehberliğiyle *"hürriyet"* fikrinin muhafazasının şart olduğuna dikkati çeken Erbil; ortaya konan bu yepyeni rejimin en büyük teminatını da, *"Türk milletinin asrî ve medenî milletlerin seviyesine ulaşmasının hatta bu seviyenin de üstüne çıkabilmesini hedefleyen Türk inkılâbı"* olarak ifade eder. O halde, topyekun bir gayretle ortaya konacak *"Türk inkılâbının ruhu ve hedefi"* de şöyle özetlenebilir: *"Millî şuuru takviye etmek, millî harsı meydana getirmek, içtimaî hayatta işbölümünü husule getirmek, mütehasıs zümrelerin teşkiline çalışmak, Türk milletinin medenî-sihhi-iktisadî tekâmülüne çalışmak!"* (Haşim Nahit, 1925/1: 2)

Haşim Nahit; inkılâbın önemini ve ruhunu ortaya koyabilmek için, Rus ve Türk inkılâplarını kıyaslar. Rus İhtilâlî'nin temelinde, *"Çarlık rejiminin mujiklere kan kusturan işkence, zindan ve Sibiryâ sürgünlüğü yani Orta Çağ'ın kölelik rejimi"* vardır. Türk inkılâbı ise; sıkıntıların bir kenara bırakılarak, milliyetçilik duygusuyla, istiklal ve hürriyeti kurtarmak ve korumak için mücadeleye girilmesinden ibaret bir *"Anadolu İhtilâlî"*dır: *"Demek istiyoruz ki Anadolulunun ayaklanması -Rusların yaptıkları gibi- çar değiştirmek için değil, hürriyet ve istiklâl için idi. İşte Bolşevikler, bu hürriyet ve istiklâl mücadelesini dejenere etmek bunu din ve milliyet aleyhine çevirmek, yani kendi istilâcılık maksatları uğrunda istismar etmek istediler. Bizim politikacılarımız ve aydınlarımız da bu Bolşevik oyununa kandı."* (Erbil, 1950: 139-141)

Cumhuriyetin teminatı Türk inkılâbının hayata tatbiki sürecinde, *"Reformun Büyük Rotası"*nı *"üniversite"* olarak gören Erbil; *"anayasal ya da cumhuriyetçi rejimin kuruluşu"*, *"şapka"*, *"Latin harfleri"*, *"Avrupa kanunlarının kabulü"* gibi konularda halkı bilinçlendirmesi gereken üniversitenin, bu hedefinin çok uzağında bir vaziyette olduğundan yakınır: *"Tanrısız, peygambersiz dinler olsa da, XX. yüzyılda kitapsız hocalar olamaz. Ne yazık ki Ziya Gökalp Bey'in döneminde, İstanbul Üniversitesi'ne düzenli eğitim almamış insanlar hocalığa atanmış ve üniversitenin entelektüel otoritesi sağlanamamıştır. Birkaç kişi hariç bu üniversite hocalarından hiç biri bilgi, yetenek ve seviyelerini gösterecek şekilde eserler verememişlerdir. Mevkiilerini korumak için hakaretlere göz yummuşlar, çıkarlarını gözetmişlerdir. Çıkar gözetmek ve şahsi emellerini bilimsel alana karıştırmak, politikaya karışarak ülkenin ahlâkî problemlerini görmezlikten gelmek üzüntü verici bir durumdur."* (Hachim Nahit, 1931: 70-74)

Türk inkılâbının gerçekleşmesi yoluyla Cumhuriyetin sağlam temellere oturtulmasına dönük çalışmaların Atatürk'ün vefatından sonra da sürdüğünü söyleyen Nahit Erbil; İsmet İnönü'nün bu çalışmaları devam ettirdiğini, on beş bölümlük bir yazı dizisiyle ortaya koyar. Künyeleri ve içeriğiyle ilgili ayrıntılı bilgilerin yakın zamandaki bir ilmi çalışmayla (Ergin, 2013) tespit edildiği bu yazılarda Erbil; *"Türkiye'nin mukadderatı da CHP ile onun Sayın Şefinin elinde olacaktır."* diyerek, bu gayretleri dolayısıyla, İnönü'ye olan güvenini açıkça ifade eder. (Erbil, 1945/3: 2)

Hatta İnönü'nün inkılâbını *"yeni terbiye sistemi, toprak kanunu, iş kanunu, üniversite fakülteleri"* şeklinde dört maddeyle özetleyen Erbil; *"üniversite hocalarının siyasî düşünceleri ve ders programlarının objektif incelenmemesi"* yüzünden, hedefe ulaşamadığından yakınır: *"Demek istiyoruz ki üniversite meselesi, halis bir ilim işidir ve bunu bir parti işi yapmak tehlikelidir. İsmet İnönü zamanında meydana gelen Teknik Üniversite, Fen fakültesi, Teknik enstitüler, Mals'ın üniversiteyi kurduğu zaman, mevcut değildiler. Üniversite ile teknik tedrisat arasında yeni bir koordinasyon meydana getirmeye mecburuz ve bilhassa milliyetçi mütefekkirlerimizin bunu idrak edeceklerinden emin olarak üniversitelerin radikal bir tarzda islahına çalışacaklarını umuyoruz. Muhakkak ki, üniversitelere muhtariyet vermek, İsmet İnönü inkılâbını akamete uğratar."* (Erbil, 1946/2: 2)

Türkiye’de “maşinizm devrini” açmaya çalışan İnönü inkılâbını ve teknik eğitime verilen önemi de tahlil eden yazar; Cumhuriyet Türkiye’sinin bu alanda yapması gerekenleri maddeler halinde sıralar: “1-Teknik aletler gaye değil, vasıta. Çünkü teknik ideali değil ideal, tekniği yaratmaktadır. 2-Türkiye’nin Avrupalılaşması demek, yeni hayat şartlarını kavrayabilmesi için Avrupalıları taklit etmek değil, medeniyet tarihini iyi incelemektir. 3-Akıl doğrudan doğruya maddî ve teknik tecrübelerle inkişaf etmiştir. Bir teknik ne kadar mükemmelse, akim değeri de o kadar artar. Aleti yapan düşünüş mekanizması önemlidir. 4-Tekniği kuvvetli olan millet, tekniği zayıf olanı mağlup ediyor. 5-Modern bir teknik için tecrübî akıl ve düşünüş mekanizmasının gelişmesine, bu ise talim ve terbiye sisteminin ilerlemesi ile bağlantılıdır. 6-Yabancı ve Türk mütehassısların görüşleriyle birlikte ilk, orta ve üniversite programlarının gözden geçirilmesi gereklidir. 7-iktisat müessesesi diğer bütün toplumsal müesseseler üzerine etki eder. Bu nedenle istiklâlin sağlanabilmesi için modern bir iktisadî organizasyon gereklidir. 8-Örf ve âdetten ibaret olan ahlakın iç kuvveti ya dinden ya da idealizmden gelen imandır. Modern iktisadî organizasyon bilinçli şekilde bir ahlak meydana getirir. 9-Yeni terbiye sistemleri ilkokuldan üniversiteye kadar Türkiye’nin yaratıcı kuvvetini oluşturacak şekilde geliştirilmelidir. Eğitim-öğretim okul dışını da dikkate alarak şekillendirilmelidir. Çalışmalarda rasyonellik ve objektiflik önemlidir.” (Erbil, 1942/2: 25-31)

Cumhuriyet Türkiye’sinin sosyal alanlardaki değişim sürecini bu ve benzeri yazılarıyla ortaya koyan Haşim Nahit; siyasal yapıya ve yönetim şekline dair tespitlerini de ifade etmiştir. Okulunun da etkisiyle, “hukuk ve demokrasi”den vazgeçmeyen Erbil; demokrasinin, “emniyet” duygusu ve vatandaşların “şuurlu” hale gelmesiyle sağlanacağına inanır: “Demokrasi, hükümetin halk tarafından idare edilmesi, Türkçesi, halkın öz toprağında hâkim olması demektir. Demokrasi rejimi, insan haklarının vatandaş şuurunda inkişaf etmesinin müsait bir şarttır, yoksa rejimin kendisi bu hakların istihdaf ettiği ferdî ve millî refah ve saadet idealini sağlayamaz. Eğer Türk-Osmanlılarda vazife ve mesuliyet hissi, kanuna hürmet hissi olsaydı, ne sultan Hamid, ne de başkaları zulüm ve istibdat edebilirdi!” (Haşim Nahit, 1911: 1-2)

Haşim Nahit’in “demokrasi ve hukuk” a dair iyimserliği, “siyaset ve parti” konusunda görülmez. Daha Meşrutiyet devrinde, fırkacıların vatani bölünmeye sürüklediğine işaret eder: “Fırka, fırka... Lakin bu sesler kimindir, bunlar kimlerdir? O kara günlerde bunlar nerede idiler? Sihirbazlar için boş mendilleri madeni sikkelerle doldurmak ne kadar yalansa onlar için de gaye, program o kadar yalandır. Biz sade sunu biliyoruz ki bu yalanları çok işitmek memleketin parçalanmasına mal oldu. Ve büyük ıstırapların verdiği şuurla herkes yalnız şu fırkayı biliyor: Türk milleti!” (Haşim Nahit, 1921/2: 2)

Nahit Erbil; siyasî partilerin oluşumu ile ilgili, “siyasî tutkuların her şeye hükmettiği ve bazen de her şeyi kirlettiği” bir ortamda, konuyla ilgili düşüncelerinin bazı kişiler tarafından yanlış yorumlanabileceğini belirtir. Bununla birlikte; Fethi Bey’in siyasî teşebbüsünün, halkın mevcut zihniyetten hoşnut olmaması yüzünden, Anadolu’da iyi karşılandığını ifade eder. Hatta Menderes’in de bulunduğu Serbest Cumhuriyet Fırkasının (SCF) “kanunsuz şekilde” feshedilmesini Türk siyasetinin talihsizliği sayar. (Erbil, 1953: 206)

Cumhuriyet Türkiyesinin ilk devresinde görülen yoğun ve sancılı sürecin şahidi Haşim Nahit; “Osmanlı vıranesi”nde yeşeren Türkiye Cumhuriyetinin, iki Dünya savaşı arasında olduğu gibi, İkinci Dünya Savaşı ve sonrasını da tahlile devam eder. Bu kargaşayı bitirecek güçte bir devletin yokluğundan yakınan yazar; savaşın sebeplerini de, “siyasî, iktisadî, askerî, sömürgecilik” maddeleriyle sıralar: “1-Müstemleke veya hammaddelerin sanayici memleketler arasında nispetsiz bir surette taksim edilmesi, 2-Fabrikalardaki üretimin fazlalığı, 3-Devletlerin masraf bütçelerinin artması, 4-Amelenin işsizliği, 5-Ticarî rekabet, 6-Siyasî ihtiraslar.” (Erbil, 1941: 3-4)

İkinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki seferberlik nedeniyle hem üretimin azaldığı, hem de “ciddî kontrolsüzlük ve iktisadî programsızlık” yüzünden fiyatların arttığına dikkati çeken yazar; savaşta yıkılan Almanya’da bile pahalılığın %7’yi geçmediğini belirtir. Bu durumun da, Türkiye’deki “istifçilik, vurgunculuk, havacılık, karaborsacılık” gibi sosyal ve ahlakî hastalıklarla açıklanabileceğine değinir: “İkinci Dünya muharebesi sırasında hükümet, çoğalmış masraflarını karşılamak için el koyduğu bütün ihtiyaç maddelerinin fiyatlarını, nakliye masrafını, ücretler vesaireyi arttırmıştı. Tüccarlar ve bütün satıcılar da hükümeti taklit ede ede işi vurgunculuğa soygunculuğa döktüler. Bazı memurlar arasında: suiüstimmaller çoğaldı ve hayat pahalılığının manevi aksülamelleri hâlâ devam ediyor.” (Erbil, 1952: 2-3)

Cumhuriyet Türkiye’sinin teşekkülü sonrasında, genç devletin Dünya ile ilişkilerine de, farklı gündemler dolayısıyla ve ayrı ayrı yazılarda değinen Erbil; değerlendirmelerinin neredeyse tamamını, “Cumhuriyet” sistemini kuran ve sağlaştıran Türkiye’nin menfaatleri kriteriyle yapar. İngiltere’yi, “Marksçı” veya “komünist anlayışlardan ziyade, “emperyalist” politikalarla ve insanları birbirine düşürerek hareket etmiş bir sömürge devleti (Erbil, 1945/4: 2)

olarak ele alan Nahit Erbil; özellikle “ekonomi-politik, sosyoloji ve psikoloji” konularında etkilendiği Fransa’yı, “Millî birlik ve idealini kaybetmiş, iktisadî problemlere sürüklenmiş talihsiz ülke” (Erbil, 1942/2: 45-47) şeklinde tarif eder.

İtalya’nın İstanbul’a asker çıkarmakla Türkiye’deki komünist faaliyetleri başlattığına (Erbil, 1950: 134) değinen yazar; Almanya’nın -Millî İktisat Sistemiyle- “mekteple fabrikayı” yan yana getirmeyi başardığını (Erbil, 1941: 325) söyler. Sömürgecilik bağlamında “ebedi düşmanımız” dediği Rusya’ya, Slavları hatta Yunanlıları Balkan muharebesiyle Türkiye’den kopardığı için lanetler yağdıran (Haşim Nahit, 1915/1: 290-291) Erbil; İkinci Dünya Savaşı’nı bitiren “Amerikan Mucizesi”ni, “Fitraten, çalışmayı ve kazanmayı arzulayan millet” olarak tarif eder. (Erbil, 1946/3: 2)

Arap dünyasındaki karmaşaya da değinen Nahit Erbil; Suriye’de Musa El Aşari zamanında başlayıp hâlâ devam eden kışkırtmaların, ancak Atatürk zamanındaki “Saadâbad” paktı gibi bir birliktelikle çözülebileceğini ifade eder. Aynı şekilde “Mısırın İngiliz tahakkümünden, Afrika’daki Tunus ve Lübnan’ın da Fransız esaretinden kurtulmasının çaresini Amerikan yardımını şarta bağlamak” şeklinde ifade eden Erbil; memleketi Irak’ı da bu kışkırtmalara karşı uyanık olmaya çağırır. (Erbil, 1951: 2-4)

Rusya’nın sıcak denizlere çıkmak için gündeme getirdiği Kore’yi “karanlık” istila planını da Türk süngüsünün ışığının “aydınlattığına” işaret eden yazar; Kıbrıs’ın da “coğrafya, etnografya, jeoloji, strateji, siyasî ve hukukî” bakımlardan Türkiye’ye ait olduğunu ispat etmeye çalışır. (Erbil, 1954: 8)

Haşim Nahit’in, Türkiye Cumhuriyeti tarihiyle beraber bizzat şahitlik ettiği diğer sosyal bir değişim alanı da, “dil”in “millîleşmesi” yolunda yaşanan gelişmelerdir. Daha Milli Mücadelenin devam ettiği yıllarda, fikrin tebliğ vasıtası olan dilin -Latin alfabesinden ziyade- Türkçeleştirilmesinin önemini vurgulamış ve bu konudaki tekliflerini sıralamıştır: “1-Yabancı lisanlara mahsus edatları Türkçe’de kullanmamak: Mesela ‘zî-hayat’ ‘zî-kudret’ yerine ‘canlı’ ve ‘kudretli’ demeyi tercih edeceğiz. ‘bin-şart’ yerine ‘şu şartla’ ‘barî’-irade’ yerine ‘iradeyle’ diyeceğiz. 2-Yabancı lisanlara mahsus cemileri (çoğulları) Türkçe’de kullanmamak: Mesela ‘eşkâl’ yerine ‘şekiller’, ‘tesâvir’ yerine ‘tasvirler’, ‘hasta-kân’ yerine ‘hastalar’ diyeceğiz. 3-Yabancı lisanlara mahsus terkipleri kullanmamak: Mesela ‘marâz-ı sârî’ yerine ‘sârî marâz’ diyeceğiz. ‘Şems-i cihân-peyrâ’ yerine ‘dünyayı bezeten’ yahut ‘dünyayı aydınlatan güneş’, ‘sefid-i renk’ yerine ‘beyaz renkli’ diyeceğiz. 4-Lisanımızda mevcut müterâdif kelimelerden aralarında bir ‘nuance’ kuvvet-i ifade farkı olmazsa Türkçelerini tercih edeceğiz, ‘istimal’ yerine ‘kullanmak’ diyeceğiz. 5- Her lisanın -böyle unsurlarından sonra- bir de söyleyiş tarzı var. Türkçe’de bu söyleyiş tarzının en güzeli İstanbul’unkidir. İstanbul Türkçesi, Osmanlı-Türk siyasî hududu dâhilinde ve haricinde bulunan mevki lehçelere tercih edilecek ve tekâmülüne çalışılacak.” (Haşim Nahit, 1915/4: 1115)

Cumhuriyetin ilanından sonra, bu konudaki hassasiyetini en üst perdeden seslendirme gayreti içinde olan Haşim Nahit; lisan meselesine dair tespitlerinin son halini, “Dil Tekniği” adlı kitabında ve on dört madde halinde sıralar: “1-İmlâ lügati, konuşma ve yazı lisanımızda kullanılan kelimelerin imlâsını tayin etmekle onlara bir varlık vermiş oluyor. Eğer yeryüzünde söylenen bütün dillerdeki kelimeleri içerisine almış umumî bir lügat olsaydı, buna Türk lisanı bakımından kıymet verip vermemek bahis mevzuu bile olamazdı. Lâkin önümüzdeki imlâ lügati, Türk diline girmiş kelimelerin imlâsını tayin etmek suretiyle bu kelimelere yeni bir varlık vermiş olduğu için bunların kıymetini, Türkçe bakımından ölçmek ve kurcalamak lâzımdır. 2-İmlâ lügatinde kelimelerin en doğru telâffuz şeklini tayin için, İstanbul şivesinin kabul edildiği anlaşılıyor ki bunun ehemmiyeti biraz sonra anlaşılacaktır. 3-Âbide, âlim gibi kelimelerde ‘a’nun üstüne bir uzatma işareti koymalı. 4-İmlâ lügatinde bazı yabancı kelimeler var ki bunların Türkçe karşılıkları yazılıdır: a) Bir kere bu yabancı kelimeler, ne İstanbul şivesinde ve ne de Anadolu şivelerinde kullanılmaz; b) Türkçe karşılığı olan o yabancı kelimelerin imlâ lügatine geçirilmesi, halk diline girmemiş de yalnız edebiyat lisanına girmiş Arapça ve farsça kelimelerin imlâsını, bunları bilmeyenlere öğretmek içinse, yabancı kelimeleri ayrı bir lügatte toplamalıdır. 5- ‘Eczahane’ kelimesi, Türkçeleşerek ‘eczane’ olmuş; bunu Türkçe kelimelerden ayırt etmeğe lüzum yok; şayet böylelerinin aslı gösterilmek isteniyorsa, bunu yabancı kelimelerin lügat kitabında yapmalı. 6-İstanbul şivesinde doğrunun aksi olan ‘eğri’ kelimesinin o lügatte bir de ‘iğri’ şekli var ki bu, bir tek şive yerine iki türlü şiveyi yaşatmak istemektir. 7-Kabul ettiğimiz bir şivede bulunmayan bir kelimeyi o şiveye sokmak, her şeyden önce, bir tek şive prensibine aykırıdır: ‘Açmak’, ‘aldanmak’ fiillerinden yapılmış, İstanbul şivesinde bulunmayan kelimeler gördük: a) Modern milletlerin dillerinde ‘kıyasî’, ‘gayri kıyasî’ fiiller var ki bu sonuncuların bazısında sade bir iki tasrif tarzı kullanılır, böyle iken hiç bir lisan âlimi, bu tasrifi az olan fiillerin tasriflerini kıyasiler gibi çoğaltmamıştır; b) Lisan önce meydana gelmiş ve onun gramerini sonradan yapmışlar; bunu söylemek, hiçbir kimsenin şimdiye kadar keşfedemediği bir sırrı hatırlatmak içindir: Meselâ Türkçe ve İngilizcede sıfat, mevzuftan evvel gelir, Arapça ve

Farsçada ise bunun aksidir. Bunların niçin böyle olduğunu dilin 'deha'sına verirler. Türk dilinin 'dehası' da aynı köklerden gelen kelimeleri tayin ve tahdit etmiştir. Açmak ve aldanmak fiillerinden yapılan kelimeler, bu dehaya aykırıdır; c) Modern lisanlarda fiillerin tasrifleri ve aynı kökten gelen isimler ve sıfatlar muayyendir. Hâlbuki dil kurumu; kıyas yoluyla bunları yapıyor, d) Kelimeyi doğuran, hayatı ve iktisadî zaruretlerdir: Hastahane, eczahane, kolera, firengi, malarya, gibi kelimeler ancak bu hastalıklar anlaşıldıktan ve bunların hastanede ilâçla tedavi edilmesinden sonra lisanımıza girmiştir. 8-Dil kurumunun açmak ve aldanmak fiillerinden yaptığı bazı kelimelerin Fransızca karşılıkları yoktur. Ne bizim şivemizde, ne de modern bir lisanda bulunmayan kelimeleri dil kurumunun neden icat ettiğini hiç bir ilmî bakımdan izah etmek imkânsızdır. 9-İmlâ lügatinde bazı Fransızca kelimeler var; hâlbuki bunların Türkçesini biz kullanıyoruz, bu yabancı kelimeleri Türkçeye sokmak Türk dilinin aleyhindedir. 10-İmlâ lügatinde 'giller' edati, müfret olarak, kullanıldığı halde buna 'ler' ilâve edilmiş. 11-İmlâ lügati; bazı Fransızca kelimelerin şeklini değiştirerek Türkçe imiş gibi gösteriyor ki bu da doğru değildir. 12-İmlâ lügati birkaç hecesi Fransızca ve birkaç hecesi de uydurma olan kelimeler yapıyor. 13-Muhtelif ilimlere ait kelimeleri, bu ilimlerin mütehassısları yapmalıdır. 14-Türkçeyi Arapça ve farsça kelimelerden temizleyelim derken Dil Kurumu, bu sefer Fransızca kelimeleri Türkçeye sokuyor!" (Erbil, 1942/3: 291-294)

Millî şuur oluşmasında ve Cumhuriyetin sağlam temellere oturtulmasında, lisanda sadeleşme ve Türkçeleşmeyi, "modernleşme neticesi" (Erbil, 1943/1: 13) gören Nahit Erbil; dil meselesini, kuru bir "kelime oyunu"ndan ibaret değil, "Türk'ün tefekkür kabiliyetini işletmek ve gelişmesini sağlamak" adına "düşünce buhranı"ni engelleyici temel unsurlardan biri olarak kabul eder. (Erbil, 1948/1; 135-136)

1932'deki Birinci Dil Kurultayının "Türk dilini, Cumhuriyetin ortaya koyduğu medeniyeti kemaliyle kucaklayabilecek en güzel şiveli ve ahenkli ifade vasıtası haline getirmek" gayesiyle tertip edildiğine işaret eden yazar; Türk Dil Kurumunun rastgele kimselere kelime derlettiği, Fransızca-Arapça kelime tercümelerinde uygunsuz kelimeler kullandığı ve yapılan kurultaya sadece kendi düşüncesine paralel kimseleri davet ettiğinden yakınır. (Erbil, 1948/2; 6) Liselilerin, kendi dilinde derdini anlatamazken, başka dil öğrenmelerini de apayrı bir "facia" olarak niteleyen Nahit Erbil; Cumhuriyetin kazanımlarını muhafaza etmek adına, konuyla ilgili tekliflerini, maddeler halinde ve ayrıntılarıyla sıralar: "1-Medenî dünyanın hiçbir yerinde böyle bir dil kurumu yoktur. Modern memleketlerde akademiler var ki bunlar, -çömezlerden değil- ilim ve sanat âleminde eserlerde şahsiyet ve salâhiyet kazanmış büyük üstatlardan teşekkül ederler. Lâkin biz; akademi teşkil edecek duruma henüz gelmedik. 2-Millî terbiye sisteminin, bir tek merkezden, bir tek görüş ve anlayışla kurulması ve işletilmesi, iş bölümü bakımından zarurîdir. İlim, sanat, kültür dediğimiz ne varsa maarife verilmiş; lâkin bunları öğretmenin biricik vasıtası olan dil tekniği 'Dil Kurumu'nun eline düşmüştür ve kurum da istediği gibi dili bozuyor! İşte yalnız bu hal, bir işte ikilik yapmanın şaheseridir: a) Maarifin yapıp bastırıldığı 'Türkçe terimler kılavuzu', b) Dil Kurumunun 'felsefe ve gramer terimleri...' Bu terimler, tedris mevzuunun dışında mıdır? -Eğer içinde ise, nasıl oluyor da bunların bir kısmını Maarif Vekâleti, bir kısmını da Dil Kurumu yapıyor?- Yoksa maariftekiler, felsefe ve gramerden anlamıyor da bunu sade dil kurumundakiler mi biliyor? 3-Dil Kurumunun maarife bağlılığı bir gösterişti: a) Kurum, Atatürk'ün vasiyet parasından başka devlet bütçesinden de para alıyorsa da bütçenin dışında hususî bir bütçesi var ve bunun sarfiyatı, devlet bütçesinin kanunlarına bağlı değildir, b) Dil kurultayını maarif vekili açtı ve kapadı; lâkin bu, dil işinin dış tarafıdır, bunun iç tarafını, dil kurumunun kendisi yapıyor: Kurultayın programını Dil Kurumu çizdi, kurultaya gelip söz söyleyecekleri o seçti ve işine gelmeyenleri kurultaya sokmamak için -tasarladığı usul ve merasimle- kurultayın kapısını o kapamıştır. İş birliği bakımından yapılacak bir tek şey var: Ya mektepleri de dil kurumuna verip Maarif Vekâletini ilga etmeli yahut dil kurumunu ortadan kaldırmalıdır: Bunun ikisinin ortası yoktur. 4-Dil Kurumunun bütün yaptıkları, dilin ne demek olduğunu gösteren tecrübî ilimlere aykırıdır: -Dil işinde sıçramalar yapalım!- dediğinde hayatı idare eden tabiat kanunlarına taban tabana zıt iddiada bulunmuş oluyor: Çekirge bile, tohumundan, böyle çabuk sıçrayamaz! 5-Dil Kurumu; ilmî mefhumları ifade eden ve halkın dilinde yaşayan kelimelere, uydurma karşılıklar gösterdiği zaman; Türkün tefekkür âlemini yıktığından habersizdir. 6-Ve Dil Kurumu; bu uydurma kelimeleri yapmakla -Türk ilmini yaratma kapılarını ben açtım!- dediği zaman, hem Türk milletinin binlerce senelik ilmini ve medeniyetini, hem de 'kelime'nin ne olduğunu gösteren ilimleri inkâr ediyor. 7-Dil Kurumunun bütün yaptıkları; Türkçenin Türklük şuuruyla devam eden sadeleşme ve özleşme hareketini çığırından çıkarmış ve dilde bir anarşi meydana getirmiştir. Türk gençliğinin tefekkür kabiliyetini alçaltan amillerin en birincisi, bu kelime oyunudur ve bu oyun o kadar çirkin bir şekil aldı ki -hulûskâr dedikleri kimselerden başka- memleketin hemen bütün mütefekkirleri bundan şikâyet ediyor ve avaz avaz haykırıyorlar. Dünyanın hiçbir yerinde ve hiçbir medenî milletin öz diliyle böyle oynanmaz. 8-Dil meselesinde, hatırası bütün dünyaya yayılmış olan Atatürk'ün hem bir arzusu, hem de bu işe vasiyet ettiği bir parası vardır. Bu dil işinin, Atatürk'ün hatırasına lâyık bir tarzda ilerlemesini, ancak dilin ne olduğunu gösteren tecrübî ilimler temin eder ki bunun yeri de, dil meseleleriyle uğraşan dil fakülteleridir. 9-Dil Kurumu; bir kanun maddesiyle ilga edilerek onun parası ve bütün eşyası, dil fakültelerinden birine devredilmeli ve dil araştırmaları, kelime taramaları, kamus, vesaire gibi işler, ilmî metotlarla resmî bir teşkilâta bağlanmalıdır." (Erbil, 1948/3; 4-5)

Dil ile iktisadî sosyoloji arasındaki ilişkiye de değinen Haşim Nahit; “*dil meselesini Dil Kurumunun anlamadığını*” söylemekle birlikte, Ziya Gökalp ve onun gibi düşünenlerin aksine, dil meselesinin lisan ilimlerinin hudutlarını aşarak, tecrübî psikoloji ve iktisadî sosyoloji sahasına girdiği konusuna dikkat çeker. İnsanın kendi dilini, iktisadî şartların tesiri altında yine kendisinin oluşturduğunu (Erbil, 1943/2: 22) vurgulayan Nahit Erbil; Cumhuriyet öncesi ve sonrası yaşanan tüm karmaşalara rağmen, Türk milletine yol gösterecek yegâne ışığın “*milliyet duygusu*” ve bunun taşıyıcısının da ancak “*millî bir lisan*” olacağına yürekten inanır: “*Güzel Türkçenin mihengini mi istiyorsunuz? Lâkin bunun yanılmaz mihengi, sizin millî benliğinizden, içinizdeki Türklük duygusundan başka ne olabilir? Eğer, bir kelime kulağınızı tirmalamazsa, öz dilinize uygunsuz; işte o Türkçedir ve güzeldir. Bedî bir duyguyu sırf hayalinizle değil, yüreğinizin sezişiyle seziyorsanız; işte o, Türk duygusudur. Kendi içinizin mihenginden başka, hiçbir kimsenin sözüne kanmayınız; çünkü o kara günlerde şaşırılmış pek çok insanlar arasında, doğru yolu bana gösteren bu iç duygunun ışığı olmuştur.*” (Erbil, 1940: 9-10)

Sonuç

Görüldüğü gibi, Haşim Nahit Erbil; yaşadığı çağa kayıtsız kalmamış, çalışmaları ve eserleriyle döneminin değişimine tanıklık etmiş entelektüel bir kültür adamımızdır. Türk Fikir ve Yenileşme Tarihi açısından önemli bir kilometre taşı olan Cumhuriyetin ilanı ise; öncesi ve sonrasında yaşanan siyasal ve toplumsal olaylarıyla, köklü bir zihniyet değişimini temsil etmektedir.

Nahit Erbil’in eserlerinden hareketle ortaya koymaya çalıştığımız gibi, Cumhuriyet; 700 yıllık bir rüyanın felaketlerle dolu bir kâbusla bitmesi sonucu ortaya konan yepyeni bir varoluş mücadelesinin adıdır. Osmanlı topraklarını saran 11 yıllık savaş yangınının ardından ortaya konan ve “*din, dil, gelenek, hukuk, iktisat, güzel sanatlar*” alanlardaki insanî olan her şeyi kapsayan bu köklü görüş ve anlayış tarzı değişikliği; hem Anadolu’nun yoksulluğu hem de belli kesimlerin karşı çıkmaları yüzünden, belli bir süreç içinde hayata geçirilebilmiştir. Bu sürecin her ânına, çalışmaları ve yazılarıyla ortak olan Haşim Nahit; Sorbanne tahsilinin kendine kattığı Batılı bir aydın gibi düşünebilme yönünün de katkısıyla, daha o zamanki yıllarda, Cumhuriyetin, eskinin paslarını silecek ve Türkiye’yi asrî ve medenî milletlerin seviyesine ulaştıracak hatta bu seviyenin de üstüne çıkarabilecek yegâne yol olduğunu kavrayabilmiştir.

Cumhuriyetin ilanından sonraki siyasal ve toplumsal değişimleri de günü gününe takip eden ve eserleriyle kayıt altına alan Haşim Nahit; “*anayasal ya da cumhuriyetçi rejimin kuruluşu*”, “*şapka*”, “*Latin harfleri*”, “*Avrupa kanunlarının kabulü*” gibi birçok konuda halkın bilinçlendirmesi adına çalışmalar yapmıştır. Yapılan bazı düzenlemelerin halkın aleyhine olduğunu gördüğü durumlarda eleştirilerini sıralamaktan da çekinmeyen Erbil; başta Atatürk ve İsmet İnönü olmak üzere, her türlü teklif ve tenkitlerini, o günkü devlet adamlarına şifahi veya yazılı olarak iletmiştir.

Dil’den iktisada, siyasetten toplumsal kurumlara kadar birçok alandaki gelişmeleri kapsayan Cumhuriyet; sadece Haşim Nahit’in tanıklığı ve çalışmalarından ibaret değil, Türkiye’nin son iki yüz yıl içindeki yenileşme çabalarının varacağı kesin hedefin de adıdır. Yine de, döneminde yapılan bu tespitler; -öznel bir anlayışı ortaya koymakla birlikte- Cumhuriyet’le gelen bu köklü zihniyet değişiminin, ne kadar zor ve çok yönlü bir süreçten sonra gerçekleştirilebildiğinin anlaşılması adına önemli birer vesikadır. Osmanlı’nın son demlerini yaşadığı büyük devlet psikolojisinin “*bireyi*” olarak dünyaya gelip çağdaş Türkiye Cumhuriyetinin “*vatandaşı*” olarak Haşim Nahit Erbil’in de mekanı cennet olsun!

KAYNAKÇA

- CEYHAN, Nesime (2006). *Osmanlı Dağılırken Ağlayan Hikâyeler-1: Balkan Savaşı Hikâyeleri*, İstanbul: Selis Yay.
- ERBİL, Haşim Nahit (1940). *Kara Gün Yazıları*(derleme), Ankara: Titaş Basımevi.
- ERBİL, Haşim Nahit (1941). *Avrupa Buhranının Ruhî Sebepleri*, Ankara: Recep Ulusoglu Basımevi.
- ERBİL, Haşim Nahit (1942/1). “Ziya Gökalp’in ölümününün 18. yıldönümü”, *Türk Yurdu*, C. 26 S:5-6, s.173-176.
- ERBİL, Haşim Nahit (1942/2). *Türkiye’de Modern Teknik Nasıl Meydana Gelebilir*, Ankara: Alâeddin Kırıl Basımevi.
- ERBİL, Haşim Nahit (1942/3). *Dil Tekniği-II. kitap*, Ankara: Alâeddin Kırıl Basımevi.
- ERBİL, Haşim Nahit (1943/1). “Hümanizma, Dil ve Kültür Münakaşaları”, *Türk Yurdu*, C. 27, S: 1-2, s.13-16.

- ERBİL, Haşim Nahit (1943/2). "İktisadî Sosyolojiye Göre: Lisan", *İktisadî Yürüyüş*, c: 4 S: 95, s.5 / 22.
- ERBİL, Haşim Nahit (1945/1). "Üç Büyükler Uyuşabilirler mi", *Vakit*, S: 9975, s. 2.
- ERBİL, Haşim Nahit (1945/2). "Gazeteci ile Atom Bombası Arasında Mukayese", *Vakit*, yıl: 29 S: 9960, s. 2.
- ERBİL, Haşim Nahit (1945/3). "İsmet İnönü İnkılabı", *Vakit*, S: 9866, 9Temmuz 1945, s. 2.
- ERBİL, Haşim Nahit (1945/4). "İngiltere'de Komünizm Yapılabilir mi", *Vakit*, S: 9908, s. 2.
- ERBİL, Haşim Nahit (1946/1). "İsmet İnönü'nün İktisadî Tekâmüldeki Rollerini", *Vakit*, S: 1045, s. 2.
- ERBİL, Haşim Nahit (1946/2). "İsmet İnönü'nün İnkılabı: Üniversitenin Durumu-9", *Vakit*, S: 10105.
- ERBİL, Haşim Nahit (1946/3). "Amerikan Mucizesinin Sırrı", *Vakit*, S: 10139, s. 2.
- ERBİL, Haşim Nahit (1948/1). "Dil Oyunu Tefekkür Burhanı Yarattı", *Bilgi Mecmuası*, C.3, S.21, s.134-138.
- ERBİL, Haşim Nahit (1948/2). "Türk Dilinin Dehası", *Yeni Sabah*, N: 3288, s. 6.
- ERBİL, Haşim Nahit (1948/3). "Lisan Meselesi", *Yeni Sabah*, N: 3347, s.4-5.
- ERBİL, Haşim Nahit (1950). *Komünizmle Mücadele Rehberi*, İstanbul: Sinan Matbaası.
- ERBİL, Haşim Nahit (1951). "Bugün Arap Dünyasında Türk Düşmanlığı Niçin Yapılıyor", *Her Gün*, N: 1475, s. 2-4.
- ERBİL, Haşim Nahit (1952). "İstanbul'un Kalkınması İçin Neler Yapılmalıdır", *Her Gün*, N: 1523s. 2-3.
- ERBİL, Haşim Nahit (1953). "Hayat Pahallılığı Azaltılabilir mi?", İstanbul: Gün Basımevi.
- ERBİL, Haşim Nahit (1954). *7000 Senelik Sümer Medeniyetinde Kıbrıs*, İstanbul: M. Sıralar Matbaası.
- ERGİN, Veysel (2013). *Haşim Nahit Erbil'in Hayatı-Sanatı ve Fikirleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- HACHİM, Nahit (1931) Les Symptomes de la Crise Turque et Son Remede "Türk İktisadî Buhranının Arzısı", Paris.
- Haşim Nahit (1909). "Matbuat-ı Osmaniye'den Niyazım", *Yeni Gazete*, N: 444, s. 1-2.
- Haşim Nahit (1910/1). "Talebe Niçin-Nasıl Birleşecek-1", *Tetebbu*, S: 2, s. 20-22.
- Haşim Nahit (1910/2). "Talebe Niçin ve Nasıl Birleşecek-2", *Tetebbu*, S: 3, s. 24-26.
- Haşim Nahit (1911). "Veda (Darülfünun Gençlerine)", *Yeni Gazete*, N: 1053, s. 1-2.
- Haşim Nahit (1914/1). "Türkiye'de İstiklâl-i Millî ve Cavit Beyin Eski Sözleri", *Servet-i Fünun*, S: 1217, s. 321-323.
- Haşim Nahit (1914/2). "Harbin Netaici (Neticeleri)", *Servet-i Fünun*, S: 1211, s. 225-229.
- Haşim Nahit (1914/3). "1912'deki İngiltere", *Servet-i Fünun*, S: 1214, s. 373-374.
- Haşim Nahit (1914/4). "Millî Hikâye: Hâcir", *Servet-i Fünun*, S:1205, s. 134-135.
- Haşim Nahit (1915/1). *Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları*, İstanbul: Şems Matbaası.
- Haşim Nahit (1915/2). "Muharebenin Bir Senesi", *Donanma*, N: 120-66, s.1054.
- Haşim Nahit (1915/3). "Mehmet Çavuş", *Servet-i Fünun*, S: 1242, s.314-315.
- Haşim Nahit (1915/4). "Lisan Meselesi", *Donanma*, N: 119-70, s. 1115.
- Haşim Nahit (1921/1). "Mukaddes Müdafaa", *İkdam*, N: 8825, s.4.
- Haşim Nahit (1921/2). "Vatan Karşısında Fırka", *İkdam*, N: 8873, s.2.
- Haşim Nahit (1922/1). "Edirne'den Geçerken Neler Gördüm", *İkdam*, N: 9214, s.2.
- Haşim Nahit (1922/2). "Türk Birliği", *İkdam*, N: 8958, s. 4.
- Haşim Nahit (1922/3). "Harbin Umdeleri", *İkdam*, N:8984, s.3.
- Haşim Nahit (1922/4). "Mukaddes Müdafaa", *İkdam*, N: 8825, s.4.
- Haşim Nahit (1922/5). "Paris'te İlâhi Zaferin Tesidi", *İkdam*, N: 9160, s. 2.
- Haşim Nahit (1922/6). "Paris Camiinin Mihrabı Kurulurken", *İkdam*, N: 9198, s. 3.
- Haşim Nahit (1925/1). "Türk'ün Avrupalılaşması ve Türkçülük-1", *Hâkimiyet-i Milliye*, N: 1412.
- Haşim Nahit (1925/2). "Milliyet ve Cumhuriyetin Mantığı", *Hâkimiyet-i Milliye*, N:1518, s.3.
- Haşim Nahit (1925/3). "Türk Milleti Avrupa Medeniyetine Nasıl İntibak Edebilir-4", *Hâkimiyet-i Milliye*, N: 1423, s. 2.
- Haşim Nahit (1925/4). "Türk Milleti Avrupa Medeniyetine Nasıl İntibak Edebilir-5", *Hâkimiyet-i Milliye*, N: 1427, s. 2.
- Haşim Nahit (1925/5). "Türk Milleti Avrupa Medeniyetine Nasıl İntibak Edebilir-6", *Hâkimiyet-i Milliye*, N: 1433, s. 2.
- Haşim Nahit (1925/6). "Cumhuriyet Sisteminin Dinî Tesirlerinden Tecridi", *Hâkimiyet-i Milliye*, N:1520, s.2.
- Haşim Nahit (1925/7). "Türkiye'de Tekyeler ve Tarikatlar", *Hâkimiyet-i Milliye*, N:1498, s.2.
- Haşim Nahit (1925/8). "Cumhuriyet Tıp Kongresinin Faydaları", *Hâkimiyet-i Milliye*, N:1515, s.2.
- Haşim Nahit (1925/9). "Matbuat Kuvveti", *Hâkimiyet-i Milliye*, N:1557, s.2.
- Haşim Nahit (1925/10). "İstanbul Mektupları: İstanbul Matbuatı Üzerine Bir Müşahede", *Hâkimiyet-i Milliye*, N:1553, s.2.
- Haşim Nahit (1925/11). "Matbuat Kuvveti Tanzim ve İdare Edilmeli", *Hâkimiyet-i Milliye*, N:1561, s.2.
- Haşim Nahit (1925/12). "Cumhuriyet Matbuatı Nasıl Olmalıdır?", *Hâkimiyet-i Milliye*, N: 1573, s. 2.
- Haşim Nahit (1925/13). "Matbuata Hâkim Olacak Cumhuriyet Umdeleri", *Hâkimiyet-i Milliye*, N: 1580, s. 2.
- Haşim Nahit (1925/14). "Cumhuriyetin Ankara'ya Temin Ettiği Faydalar", *Hâkimiyet-i Milliye*, N: 1567, s. 2.
- Haşim Nahit (1925/15). "Can Çekişen İstanbul", *Hâkimiyet-i Milliye*, N:1548, s.2.
- Haşim Nahit (1925/16). "Bir Mukayese", *Hâkimiyet-i Milliye*, N:1540, s.2.
- Haşim Nahit (1926). "30 Ağustos", *Türk Hava Mecmuası*, S: 8, s.1-2.
- UĞRAŞ, Nilüfer (2008). *Osmanlı Basınında (İkdam, Sabah, Tanin, Tercüman-ı Hakikat) Balkan Savaşları Sırasında Osmanlı Devleti'nde Yaşanan Siyasal Gelişmeler*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.